

КАНТАКТ

ВЛІКІ БЕЛАРУСКОЙ ДУМКИ

1989 № 1

Ад рэдакцыі

За апошнія два-тры гады адбыліся ў Беларусі гістарычнай важнасці падзеі. Узніклі дзесяткі патрыятычных аб'яднанняў моладзі, пачалося вымўленне злачынстваў сталіншчыны, створана рэспубліканскае таварыства "Мартыралог Беларусі" і арганізацыйны камітэт Беларускага Народнага Фронту, адбыліся масавыя мітынгі-рэжыёмы, з якіх апошні 30 кастрычніка 1988 г. у Менску, нягледзячы на забарону, прыцягнуў тысячы людзей. Паўстала новая грамадская сітуацыя, якую ўжо нельга прыкрываць фігавым лістком "маральна-палітычнага маналіту" і "сілінгаізму". Паслядоўна выявіліся дзве супрацьлеглыя плыні, прадстаўнікі якіх вышлі на старонках газет аб немагчыма-сці канструктыўнага дыялога. Пачалося канфрантацыя...

На адным баку - усё яшчэ магутная рэакцыйная бюракратыя, ідэямі пераеменнікі вылікадзяржаўных чорнасопентаў, якія надалей тра-ктуюць Беларусь як расейскую калонію і мархтоўчы фальварак, а не як суверэнную сацыяльную рэспубліку з малехмымі палітычнымі, эканамічнымі і культурна-навуковымі атрибутамі. Гэта яны нясуць маральную адказнасць за эканамічны крызіс, экалагічную катастрофу, генацыд народа і яго эліты, за разбураенне помнікаў нашай мінулыччыны, кастрыцю намяняльнай сядомасці, мовы і культуры.

На другім баку - патрыятычны адраджэнскі рух, пад сцягамі якога гуртуецца ўсё большыя сілы нашы. Яны разумеюць, што далей адступіць проста няма куды, што другой перабудовы не будзе і што толькі цяпер можна і трэба зрабіць усё магчымае для ратавання Беларусі ад нацыянальнай смерці. Гэтая гістарычная задатка ўсведам-ляецца не толькі патрыятычнымі сіламі рэспублікі, але і ўсяго беларускага этнічнага абшару - Беластоцчыны, Віленшчыны, Смаленшчыны і Давішчыны, а таксама сусродзічамі на чужыне.

З гэтых асяродкаў выйшла ініцыятыва стварэння незалежнага часопіса КАНТАКТ, як форуму беларускай палітычнай думкі. Асноўная мета КАНТАКТУ - садзейнічаць умацаванню суверэнітэту Беларусі і пашырэнню адраджэнскага руху. Згодна з гэтай мэтай, на старонках часопіса будуць абмяркоўвацца істотныя пытанні сучаснай сітуацыі Беларусі і беларускага жыцця на-за мя-жамі, спрэчныя пытанні не гісторыі, погляды і дзейнасць нашых выдатных папярэднікаў, суд-носін з суседзімі нашымі і г.д.

Выпускаючы першы нумар КАНТАКТУ, рэдакцыя заўважа, што ён не з'яўляецца органам якой-небудзь палітычнай партыі ці групы. Наш часопіс будзе адкрыты для разнастайных абгрунтаваных поглядаў і, у такім плане, павінен адгукаць ролю асабістага інтэлекту палітычнага мыслення, адпаведнага грамадскаму запатрабаванню сучаснасці.

Каме Беларусь!

Голас народнага сумлення

19 кастрычніка 1988 г. у менскім Доме кіно адбыўся ўстаноўчы сход рэспубліканскага гісторыка-асветніцкага таварыства памяці ахвяраў сталінізму "Мартыралог Беларусі". На сход былі запрошаныя народныя пісьменьнікі, мастакі, артысты, грамадзяне, якія ўласнай дзейнасцю вызначылі сабытства адносімі да сталінізму як да аднаго з самых антыгуманых дзяржаўна-палітычных рэжымаў у гісторыі чалавецтва. Усяго сабралася каля 400 чалавек. Хваляная маўчаная прысутныя ўзнавалі памяць бязьвінных ахвяраў сталінскага генацыду.

Уступным словам сход адкрыў народны пісьменьнік Беларусі Васіль Бякіяў:

"Дарагія таварышы! Мабыць, найбольшае зло ў нашым жыцці-справедная наша бісмятнасць. На працягу стагоддзяў наш народ моўчкі шчыра прыгніт, ліў сваю кроў, ахвяраваў мільённымі жыццямі - і маўчаў. Маўчаў, бо ягоныя гісторыкі пазбавілі яго праўдзіннай гістарыграфіі, яго філосафі ўкусалі яму фальшывае ідэя аб мудрай правільнасці ягонага бязьвіннага цяжарнага, ягоныя рыцары прыгожага пісьменства спаборнічалі між сабой аб тым, хто найлепш апіе тое, што вартае было выбуху гнева і абурэння. Ягоныя паліткі, дзяржаўныя дзелчы былі пазбаўлены ўласнай паліткі, магчымасці дзейнічаць на карысць народа, а змят хто з іх сам стаў ахвяраю тэрору, уласнае сьледзілі і забуджэння. Але мы болей ня хочам жыць, каб ня памятаць як аб нашым гонары, так і аб нашых ахвярах, нашых пакутніках. Урэшце прыміце час сказаць людзям праўду і зрабіць з не паўныя высновы."

Найперша праўду трэба сказаць пра мільёны бязьвінных людзей Беларусі, рабочых, калгаснікаў, інтэлігентаў з народа - беларусаў, рускіх, паліякаў, лўрэў, людзей інных нацыянальнасцяў, памішаных у гады сталінізму без віны, без права, без сьледу ў народнай памяці. Сымвалам тых, памішаных у гады сталінізму, сталі сёння Курпаты. Але Курпаты - толькі адна кропля ў моры людской крыві. Мы павінны таксама назваць імем катаў нашых ахвяраў. Хто былі гэтыя неслэдзі? Зусім марныя спробы сёння вызначыць іх абліччы па сьветапоглядных, класавых ці нацыянальных адзнаках. Гэтыя людзі пазбаўлены ўсялякіх людскіх адзнакаў, бо набылі і насілі на сабе, можа, самую пачварную адзнаку ў гісторыі, імя якой - сталінізм. Менавіта гэтым тлумачыцца, бадай, усё з дня учарашняга, а тансама змят што з сённяшняга. Як даўно вядома, кат і ахвяра інфернальным чынам звязаны між сабою, і чалавецтва павінна ведаць і памятаць абодвух. Гэта патрэбна ў імя справядлівасці, у імя дэмакратыі, у імя нашай будучыні. У тым наш сьвяты абавязак перад гісторыяй, маральны абавязак перад наступнымі пакаленьнямі, каб ім не давялося дакараць нас за тое, што мы мелі магчымасць і ўпусьцілі яе. Мабыць ніхто з нашых папярэднікаў не меў такой магчымасці, якую лёс ці гісторыя далі нам і было б найвялікшай гістарычнай несправядлівасцю не выкарыстаць яе."

Але зьдэясніць гэты абавязак будзе, мабыць, нялёгка. Сілы рэакцыі і сталінізму ня склалі свае выпрабаванне зброі і гатовы ўзяць рэванш за іхняе паражэнне ў галоснасці. Каб перамацаць у тым, дасюлі хоць зрэдку браць у рукі газету "Віцэрні Мінск", орган Мінскага гаркама і гарсавета народных дэпутатаў і паглядзець, хто

і супраць чаго там выступае. Сілы зла цяпер перажываюць невялікую паўзу ў сваёй антынароднай дзейнасці, перабудова і галоснасць блытае іх адпрацаваныя за гады карты. Але імн ўжо пачалі прыставаўвацца і да атмасферы перабудовы, а ў некаторых выпадках і браць не пад сваё кіраўніцтва, кіраваць з такім разлікам, каб хутка і без стратаў вярнуць так любым іхнім лакейскім душам таталітарызм з падаўленьнем, рэпрэсіямі, п'янімі і пакорным існаваньнем звыкленага народа. Таму ўсе, каму дарагія прынцыпы дэмакратыі і сацыялізму, лёс нашым, павінны быць пільным, ня даць сёбе шукаць ні крывадунай бюракратыі, ні амаральнай навуковасці, ні тым правакатарам ад перабудовы, якія маюць заданьне пусьціць яе на злом галавы, адварнуць ад міжнароднай мэты дэмакратычнага адраджэння нашы, рэстарваць ідэал дэмакратызму ў нацыянальных, рэлігійна-нацыянальных, вядомых, амбіцёзных сьварках і супярэчнасцях."

Мы павінны скласці велічы Мартыралог нашых страў і нашых пакутнікаў. Гэта лёжа зуглавым каменем у падмурку нашай нацыянальнай сьведомасці, стане важным элементом гістарычнай памяці і гарантам, гарантам будучыні народа, які праз генацыд, кроў і зьнівагу з упартасцю асуджанага рэчца да сонца, добра і справядлівасці."

З паведамленьнем пра Дэкларацыю Таварыства выступіў кандыдат гістарычных навук Міхась Чарніўскі, паведамленьне пра Статут зрабіў кандыдат мастацтвазнаўства, археолаг Зьніон Пазьнік. Падаць абмеркаваньне праектаў Дэкларацыі і Статута ўдзельнікі сходу выкрывалі жадлівая элачынства сталінізму, патрабавалі судовага працэсу над Сталіным і ягоным атачэньнем, ліквідацыі ўсюлякіх "спецфендаў" і "спенсховіччаў", публічнага асьвятленьня работы КПБ і МВС. Выказваліся таксама канкрэтнымі прапановамі па зьменах і дадатках да асобных пунктаў Дэкларацыі і Статута."

Промоўцы не хавалі сваіх эмоцый, і часта ў перапоўненай зале ўсталявалася цішыня. Час ад часу гэтае сьвятое маўчаньне парушалася імнічымі рэплікамі арганізаваных дзеля зьвязу сходу функцыянераў, якія яшчэ да пачатку занялі некалькі першых радоў залы і адмоўліся ад рэгістрацыі. Некаторыя з іх воклічамі імкнуліся абвергнуць мэтаэгоднасць існаваньня Таварыства памяці ахвяраў сталінізму, спрабавалі зьвесці гаворку да дымагогіі. Выключку не выказанасць прадманстраваў намеснік загадчыка аддзела ЦК КПБ які парухаў вызначаным парадкам сходу, двойчы ў час галасавання па тэмавай слова, а калі нарэшце яго атрымаў, дх не зняйшоў нічэга лепшага, як назваць гэты сход "велью, котрая не зьлічваецца з дэмакратыяй"...

Адбыліся выбары Грамадскай рады Таварыства. Па прапанове Васіля Бякіява, старэйняй Грамадскай рады абраны Зьніон Пазьнік. Намеснікі старэйняй Уладзімер Арлоў, кінарэжысёр Алег Белавусаў, мэтак Уладзімер Круноўскі, доктар гістарычных навук Вольга Белая. Абрана таксама рэвізійная камісія."

Пакуль доўжыўся сход, у Грамадскую раду было пададзена больш за 200 індыўідуальных і калектыўных заяваў з просьбай прыняць у Таварыства памяці ахвяраў сталінізму "Мартыралог Беларусі".

Падчас выступленьняў прамоўцамі неаднаразова выказвалася прапанова ўтварыць Беларускі Народны Фронт у падтрымку перабудовы і

дэмакратызамі. Прыкладна ў 22 гадзіны 15 хвілін Зьмян Пазьняк стаў на галасаваньне прыяноў стварыць пры Таварыстве "Мартыраў Беларусі" Арганізацыйны Камітэт па стварэньні Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэньне", якая была сустрэта асабліва залы.

x x x

На сходзе прысутнічала шмат прадстаўнікоў друку, але па ўказаньні дырэктывных органаў, ні адна газета БССР не паведаміла пра ўтварэньне Арганізацыйнага Камітэту Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэньне". Замест гэтага кіраўніцтва рэспублікі разгарнула ў друку, на сходах і нарадах кампанію палыманьня і кампраметнасьці самой ідэі народнага фронту. Паводле сваіх заклікаў: "Не дапусьцім!", "Нам гэта ня трэба!", "Аргкамітэт БНФ - самазванца!" і падобных, - гэтая кампанія нічым не адрознівалася ад вядомых кампаніяў 30-х - пачатку 50-х гадоў супраць т.зв. "вогараў народа", супраць ленінскіх кадраў камуністычнай партыі, рабочых, сільства і інтэлігенцыі, супраць лепшых кадраў у арміі, супраць генэтыкі і кібернэтыкі і г.д., сьледам за якімі пачыналіся масавыя рэпрэсіі. Заведатарамі сьбываўшай кампаніі выступалі часта тыя самыя асобы, якія практыкаваліся ў палыманьні нацы ў 50-я гады.

Між тым, дастаткова кароткай аб'ектыўнай інфармацыі пра сход у менскім Доме міно, каб убачыць сапраўдных аўтараў пералічаных вышэй заклікаў, якія нязьверда трымаюць у сваіх руках манополію на ўсе сродкі масавай інфармацыі ў рэспубліцы.

Напрыклад, хто тыя самазванцы, што ўтварылі Арганізацыйны Камітэт БНФ і якіх не павадала назваць газета "Вячэрні Мінск"? Межа, гэта народны пісьменьнік Беларусі, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР Васіль Вымаў, якога справядліва называюць сумленьнем народа? Ці можа, археолаг Зьмян Пазьняк, які шмат гадоў змагаўся з сучаснымі герастратамі за нацыянальную культуру і спадчыну, помнікі гісторыі і архітэктуры, а менавіта раскрий ўсім нам вочы на трагедыю ў Курapatax? А можа, паэт Ніл Гілевіч, які з рэспубліканскіх і савянскіх трыбунаў адкрыта гаворыць пра крытычны стан мовы, гісторыі, культуры, усяго нацыянальнага, усяго духоўнага на Беларусі? Можа гэта галоўны рэжысёр Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра БССР, дэлегат XIX партканфэрэнцыі Валеры Мацьлюк? Ці можа, Пятро Садоўскі, кандыдат мовазнаўства, старшыня моўнай камісіі Беларускага фонду культуры, якога як вядучага тэлеперадачы "Роднае Слова" ведае ўся Беларусь?..

А можа, самазванцы ўсё ж тыя, хто, доўгі час, кіруючы жыццём рэспублікі, сам застаецца ў ценю і зусім не зьяўляецца сумленьнем народа, хто даўў нашу эканоміку, побыт, культуру да перахрызьцізнага станавіцца, а цяпер за подпісам рабочага ў "Вячэрні Мінску" сьцьварджае, што ніякія зьмяны нам не патрэбны? Можа, той самазванца, хто ніколі не спытаў думкі народнай, аднае загады на зьнішчэньне нашай прыроды, на Салігорск, Новаліпцак, Гародню, Магілёў - шчодныя для ўсяго жыцця Чарнобылі нашай зямлі; хто сьбывае нашы старажытныя гарады, хто зводзіць народ ад рэальнага ўдзелу ў палітыцы, ад мовы ігонай, гісторыі і духоўнасьці ў мяшчанскую сьпячку, п'янства, нарканію ды іншыя вичвараны ад няверы ў будучыню?

Скуль гэтыя людзі? Можа, мы ведаем хто яны, адкуль узяліся і чым зьдолылі свае кіраўнічыя пасады? Можа, іх абіраў народ? Можа, іх абірала партыя? А самае галоўнае - ці ж адпавядаюць гэтыя "наменклатурныя" работнікі, што дараслі па кабінетах да зьяўленьня службовай дэсьціцы, тым пасадамі, якія займаюць? Напэўна, не. Бо каб адпавядалі, дык не імкнуліся застацца ў ценю і ўсё рабіць цішком. Адрозьні аднаго, сьбываўшай кіраўніцтва рэспублікі - не гарбачоўскага, не дэмакратычнага кіталту, які падабаецца народу. Вось яны і маніпалявалі ў сваіх руках усю ўладу, будучыню народа і сродкі масавай інфармацыі. Вось чаму ім не патрэбны БНФ за перабудову, як і не патрэбны і сама перабудова. І яны, у бязьлісьці сваёй перакананьня сталінізму, зьявіліся кругавой парукі, дакуль змогуць, не дапусьціць на Беларусь паветра перамен.

Варта было Алесю Адамовічу ў часопісе "Огонек" назваць арганізатарам антыперабудовачнай Вандэ-контррэвалюцыйна Беларусі загадчыка аддзела прапаганды і агітцыі ЦК КПБ С. Паўлава, як адрозьні на бліжэйшым пленуме ЦК КПБ і ў сваім друкаваным органе "Вячэрні Мінск" Адамовіча заклікаў перад сакратар Менскага ЦК КПБ Галіке, сам Паўлаў разаслаў па рэспубліканскіх і абласных газетах артыкул-напамінаў Адамовіча і сямброў "Талакі" за подпісам чатырох вэтэранаў сталінізму, вядомых сваім удзелам у лясенкаўшчыне ды ўсхваляньні Л. Берні, а перад сакратар ЦК КПБ Я. Сакалоў сабраў нараду партыйных кіраўнікоў рэспублікі, дзе інастурктаваў, як распавіцца з Беларускім Народным Фронтом, нефармальна патрыятычнымі суполкамі і ўсім, што начэ дыхае на нашай зямлі. Нарэшце, газета "Вячэрні Мінск" апублікавала нататку "Нам з вамі не па дарозе" - сваясабліваю дэкларацыю антыперабудовачных сіл на Беларусі, працяг сумназвядомага артыкула Н. Андрэавай. Усім гэтым дзеяньнямі кіраўніцтва рэспублікі паказала, што разам з М. С. Гарбачовым яно не пойдзе, што яно ўжо гатована "закруць ваць гайкі назад".

Зразумела, што ў сьбываўшых умовах як сьлед раскруціць рэпрэсійную машыну яны не пасьпеюць. Але каб увогуле не дапусьціць нязьліных ахвяраў 80-х, патрэбны рух усяго нашага народа, Беларускага Народнага Фронт.

Кіраўнікі рэспублікі абвінавачваюць Арганізацыйны Камітэт БНФ ў антыдэмакратызме, антысавецкім, нацыяналізме і іншых сьмартных грахах зусім не таку, што кляпоццця пра дэмакратыю, Савецкую ўладу і нацыянальную роўнасьць. Бо менавіта яны не даць слова ўсім нязгодным. Менавіта Я. Сакалоў на нарадзе ў ЦК КПБ паведамае як пра небясьпеку: "Неформалы праніклі ў органы власти!", а газета "Знамя" замарозіла цэлую кіпу абуральных водгухаў спецыялістаў і грамадокасьці на свой артыкул пра старажытную беларускую сімволіку. Менавіта яны узурпіравалі ўсю ўладу ў рэспубліцы адабраўшы яе ў Саветаў. Менавіта яны стварылі незыменныя ўмовы для культурна-нацыянальнага існаваньня на Беларусі як саміх беларусаў, так і паліякаў, літоўцаў, татараў і іншых.

Сьбываўшай кіраўніцтва рэспублікі аганізуе. Ягонны дзеяньні ў палітычнай, культурнай, экалагічнай і іншых сферах ніяк не называюцца прадуманымі, уважанымі дзеяньнямі гаспадароў краіны. Пра нашы ўсеагульныя згодныя маўчаньні, пра рэкаў пакарлівасьці народа, узору якой ўжо сьбываўшай паказваецца некаторыя супрацоўнікі рэспубліканскіх газэт, мы ўсе пачнем аганізаваць таксама. Новыя

Канфронтація і не прычыны

30 X 1988 г. на загад гарадскіх улад быў разгананы ў Менску мітынг-рэжыём памяці продкаў "Дзяды". Гэтай ганебнай падзеі адклікала ў савецкай і замежнай прэсе шматлікія каментарыі, у якіх м. інш. выказвалася здзіўленне: навошта менскім уладам спатрабілася забарона такога мерапрыемства, якое звычайна не выклікае засцярог ні ў іншых рэспубліках СССР, ні ў замежных краінах? Да рэчы, чаму нават у гэтым самым Менску, у 1987 г. святкаванне памяці продкаў было магчымым, а ў 1988 г. немагчымым? Або ўраці, чаму гэтае мерапрыемства ў Менску разганалася, а адначасова ў Гродні адбывалася свабодна?

У выніку пратэстаў грамадскасці, творчых саюзаў і аргкамітэту БНФ /гл. дакумент № 1/, для расследавання інцыдэнту была пакінута спецыяльная камісія Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР. У палове лістапада камісія апублікавала "вывады", у якіх па-сутнасці яна абмежавалася да сцвярджэння, што неўможа было парушаць правапарадак усцёплены гарадскімі ўладамі, зусім незалежна ад тыго, ці быў ён абгрунтаваны, ці не.

Болей чым сенсацыйны і эмацыянальны аспект гэтай справы, наоцікавіў палітычна матываваным разгону мітыngu. Аб гэтым неаднаразова вядлася гутарка на сходках і пісалася ў газетах, так што, быццам, адкрываць ужо няма чаго. Усё ж лічым метаэгодным прапанавань уявіце чытачоў два неапублікаваныя партыйныя дакументы, якія лепш чым шматслоўныя "вывады" камісіі і прэсавыя каментарыі гавораць, каму і навошта спатрабіўся такі правапарадак. У прыватнасці абодва дакументы даюць дастатковую падставу для сцвярджэння, што кансерватыўныя сілы КПБ ужо раней планавалі расправу з усімі правамі беларускага адраджэнскага руху, а мітынг быў імі выкарыстаны як зручная нагода.

Дакумент № 2 /"Некаторыя актуальныя пытанні..."/ апрацаваны аддзелам агітацыі і прапаганды менскага гармака КПБ найпазней у верасні, а № 3 /"О некаторых асаблівостях..."/ Цэнтральным Камітэтам КПБ у лістападзе 1988 г. На зразумелых тэхнічных прычынах рэдакцыя вымушана скараціць пасобныя фрагменты гэтых дакументаў, у прыватнасці № 3, якія агульны аб'ём - 18 мінімальных старонак Ніх іна. скарачаны фрагменты, якія былі выкарыстаны ў друку ў канцы кастрычніка /артыкулы: "Звалюцца палітычнага невуцтва", "Пена на хвалі перабудовы", "Наша думка для іх абмяжывае", "На словах і на справе"/. Рэдакцыя КАНТАКТУ чакае на далейшыя дакументы, выказванні і каментарыі аб антыбеларускіх дзеяннях рэакцыі.

Дакумент I: Заява Арганізацыйнага Камітэту Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэнне"

30 кастрычніка 1988 года ў горадзе Мінску втрады міліцыі і ўнутраных войскаў, спецпадрадзяленні, узброеныя кубінамі, слезачечным газам і выдзіматнай тэхнікай, разганалі шматлікія мітынг-рэжыём памяці продкаў "Дзяды", напярэдне незаконна, без ірдычнага абгрунтавання забаронены. Ужывалася фізічная сіла і слезачечны газ.

Мы ацэньваем падзеі 30 кастрычніка як непрыкрыты рэжым ста-лінізму, як наступ антыперабудовчых сіл на дэмакратыю, і выказваем рэзучы пратэст супраць беззаконня і гвалту над правамі чалавека. Улады, аддаўшы загад на разгон мітыngu, паказалі, што яны дыялогу з народам вошці не жадаюць.

У рэспубліцы разгорнута кампанія паклёпу і хлусні супраць Та-варыства памяці ахвяраў сталінізму "Мартыралог Беларусі", Аргкамітэту Беларускага Народнага Фронту, патрыятычных маладзёжных аб'яд-нанняў. Ідзе безпрэцэдэнтнае нальмаванне і дыскрэдытацыя творчай і навуковай інтэлігенцыі, наццоўванне на яе рабочых. Аргкамітэту Народнага Фронту правакацыйна прыпісваюцца абсурдныя палітычныя намеры, людзей застрашваюць прыбалтыйскімі народнымі рухамі за пе-рабудову, матаанакіраваныя скажачы іх дэмакратычную сутнасць.

Мы рэзуча заяўляем, што курс на распальванне міжнацыянальнай і сацыяльнай варажасці, які абрала сёння ідэалагічная служба рэспублікі - гэта крмінальнае і палітычнае злачынства.

Выйсце з сённяшняга крызісу мы бачым у адкрытым дыялогу гра-мадскасці з тымі кіраўнікамі, якія ўсвядоміць, нарэшце, што пе-рабудова не адбудзецца, пакуль не палітычнага жыцця рэспублікі не дачувацца мільённыя яе жыхары.

Кіраўніцтва, якое ўжыло сілу супраць уласнага народу, разгар-нула паклёбніцкую кампанію супраць дэмакратычнай ініцыятывы, суп-раць інтэлігенцыі і моладзі - скампраметавала сябе і не заслугоў-вае палітычнага даверу.

Аргкамітэт Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэнне"

Дакумент II: Некаторыя актуальныя пытанні ідэалагічнай работы в савременных условиях

Ідэалагічная сітуацыя в савременных условиях характарызу-еця следуючымі асновнымі долаговременнымі момантамі:

I. Мадным воадзействіем падготовки, а затем проведения резолюции XIX Всесоюзной партийной конференции, постановлений июльско-го /1988 г./ Пленума ЦК КПСС. Остро поставленные в подготовке - тельный период, а затем и на самой конференции вопросы революцион-ных изменений в политической системе в обзорной перспективе сохраняют свою приоритетность, оказывают определяющее влияние /как позитивное, так и негативное/ на идеологическую обстановку как в стране, так и в республике.

2. Сложным и противоречивым положением, сложившимся в твор-ческих союзах, особенно в союзе кинематографистов и союзе писате-лей и рядах научной интеллигенции. Можно констатировать, что как на союзном, так и на республиканском уровне сложились разнополюс-ные по своим взглядам группы творческой интеллигенции, с разных позиций оценивающие и комментирующие в средствах массовой инфор-мации происходящие в стране перемены.

3. Нарастающей волной социальной демагогии, которая иногда приобретает антисоциалистический, а временами и антигосударственный характер. В качестве предлогов для разжигания истерии используется тематика политических репрессий, экологии, национальная проблематика итд.

4. Стремительным ростом и расширением как по вертикали, так и по горизонтали сети так называемых "неформальных объединений". Численность их за прошедший со времени первой информационной встречи-диалога "Общественная инициатива и перестройка /20-23.8.87/ выросла по меньшей мере в 5-7 раз. Предпринимаются попытки создания оппозиционных, альтернативных политических партий типа "Демократический союз" /Москва-Ленинград/. Сеть так называемых "неформалов" многоступенчатая, сложная, хорошо адаптирована к быстро изменяющимся условиям. При анализе белорусских "неформалов" очевиден марionеточный характер ряда называемых объединений. Уловить на малочисленности этих групп невозможно. Пример: КОС-КОР в 1977-1979 гг. в Польше не превышал 30 человек.

5. Негативным воздействием утраты партийным руководством контроля за положением дел в Армении, Азербайджане, Эстонии и ряде других регионов страны. Методы, применяемые политической оппозицией - создание так называемого "Народного фронта к защите перестройки", забастовки, выдвижение ультиматумов и т.д. служат "примером" для других регионов, в том числе и для Белоруссии. В этом плане показательна история с ильинскими митингами Минске, начатая 3 июня публикацией Э.Позняка и В.Шмыгалева в "ЛіМе".

6. Продолжающимся экономическим кризисом и отсутствием близкой перспективы выхода из него в ближайшие сроки. Критическая экономическая ситуация опасна прежде всего в том плане, что ее продолжение может привести к постоянной утрате иммунитета рабочего класса и антигосударственной деятельности /опыт Польши/. В то же время нельзя исключить выхода на рабочий класс и заготовки впрок лидеров из рабочих либо из маргинальных слоев /типа В.Ивашкевича/ - пример Л.Валенки и З. Вулька в Польше.

Конечно, в относительно благополучной в экономическом плане республике - БССР, трудно прогнозировать широкое распространение антисоциалистических идей в массах трудящихся, тем более, что и второй рычаг антисоциалистических сил - национализм, у нас блокирован довольно надежно. Однако, яркий пример Эстонии, республики еще более благополучной в экономическом отношении, должен быть тщательно проанализирован.

Документ III: О некоторых особенностях нынешней общественно-политической обстановки в республике. Ориентировка для служебного пользования

В последнее время в республике отмечается активизация групп экстремистского толка. Среди них особо выделяются такие самостоятельные формирования как "Талка", "Тутэйшыя", "Современник"/г. Минск/, "Находня"/г. Гродно/, "Узгор'е"/г. Витебск/, "Маладзік"/г. Новополоцк/ и другие. Они явочным порядком собирают различные сборища, создают всевозможные "комитеты", провозглашают "декларации", "программы", пытаются вовлечь в эту сомнительную возню возможно большее количество людей, особенно молодежи. Такого ро-

да действия часто инспирируются и подогреваются событиями в прибалтийских республиках. В населенных пунктах Белоруссии, расположенных вдоль границ с Литвой и Латвией, отмечается участившийся наплыв эмиссаров, подстрекающих местное население направлять всякого рода протесты, выступать за создание "народного фронта" и т.п.

При ближайшем рассмотрении этих "программ" складывается впечатление, что они отражают социальные интересы тех слоев, которые в годы застоя путем "теневой экономики", злоупотреблений, коррупции накопили крупные денежные средства, а ныне стремятся легализовать свои капиталы, направлять их в русло частного предпринимательства.

Методы работы экстремистских групп отличаются изощренностью. На вооружение берутся шантаж, угрозы, подлоги, обман, фальсификация, навешивание оскорбительных ярлыков на людей, оказавшихся на пути амбиций и вожделений экстремистов.

Глубоко противоречит правовым нормам и развивающемуся в нашей стране демократическому процессу уже сама процедура создания организационной структуры так называемого "народного фронта" за перестройку и возрождение". Историко-мемориальная комиссия, от имени которой пошла кампания за создание "народного фронта", образовала так называемый "Комитет 58" /по номеру статьи Уголовного кодекса РСФСР, по которой, в 30-40-х годах осуществлялись репрессии/. Правление фонда культуры отвергло это предложение. Тем не менее комиссия явочным порядком создала этот комитет, а газета "Літаратура і мастацтва" опубликовала его программу.

Как показали последующие события, вся возня вокруг "Комитета 58" была откровенным прикрытием экстремистских групп Э.Позняка/научный сотрудник Института истории АН БССР/, М. Дубенецкого /пенсционер/, В. Вечерко-/ассистент кафедры белорусского языка пединститута им. Горького/ для достижения далеко идущих целей.

На собрании /19 кастрычніка ў Доме кіно - рэд./ была создана атмосфера, когда любой намек на здравый смысл подвергался травле, улюлюканью. Шторы эйфории настелько захлестывали собравшихся, что они утрачивали способность трезво оценивать свои слова, действия и их последствия. Специально подобранные колени парня из "Талки" пытались даже применить силу, чтобы закрывать рот и увести с трибуны оппонентов, пытавшихся выразить несогласие с затеянной провокацией.

Одна из целевых установок экстремистских групп - протащить призыв "народного фронта" в широкие слои населения. С этой целью было задумано провести 30 октября с. г. под прикрытием религиозного праздника "поминовения умерших" "Дзядзі" массовый митинг, с тем чтобы опять же под шум о Куропатах рекламировать лозунги о создании "белорусского народного фронта". С целью обеспечения общественного правопорядка органы Советской власти г. Минска были вынуждены принять соответствующие меры пересечения действий, выходящих за рамки закона.

Довольно четко определилась тактика, методы действий экстремистских групп. Для реализации своих далеко идущих политических

целей и амбиций они спекулируют на памяти о жертвах репрессий, вводят в заблуждение общественное мнение, маскируют свои идеи и цели под установки и требования XIX Всесоюзной партийной конференции, разглашают о новом политическом мышлении, размышляя его субъективистскими, далекими от науки суждениями. Один из излюбленных приемов — объявлять внешне приемлемую повестку для очередного собрания, диспута, а проводить сомнительные резолюции, призывы.

Следует иметь представление о ближайших намерениях экстремистских групп. Они высказываются за создание в трудовых коллективах опорных ячеек "оргкомитета народного фронта" и предпринимают в этом плане настойчивые попытки проникнуть в заводские и сельские трудовые коллективы. Ставится цель выбить из рук партийных комитетов средства массовой информации, вслестственно внедрить в редакции "своих людей" — верных осведомителей и информаторов. По всем каналам самиздата ведется беспардонная дискредитация партийных и советских органов, травля их руководителей. При этом сплоск и рядом допускается ложь, дезинформация, подтасовка фактов и другие недостойные приемы из арсенала худших времен.

Складывающаяся общественно-политическая обстановка в республике требует всеобщего усиления идеологической, политико-воспитательной работы, ее конкретизации.

С этой целью необходимо во всех городах и районах, в коллективах трудящихся создать специальные идеологические комиссии, на которые возлагается повседневный контроль за состоянием общественно-политической обстановки, выработки и осуществление оперативных мер по ее оздоровлению. Обязанностью комиссий является выявление и постановка на учет всех экстремистских элементов и групп, постоянная работа с ними. Особое внимание следует уделять организации индивидуальной воспитательно-профилактической работе с лидерами экстремистских групп. Практиковать заслушивание их отчетов в трудовых коллективах о личном вкладе в перестройку, решительно осуждать их незрелые выходы и позиции. Персональная ответственность за проведение этой работы возлагается на руководителей и секретарей парт-организаций, где работают или учатся такие люди.

Во всех партийных организациях целесообразно принять бесоплатные и эффективные меры по дальнейшему усилению партийно-политического влияния на трудящихся и молодежь с учетом характера момента. В партийных комитетах и бюро проводить индивидуальные встречи с родителями членов самостоятельных клубов и групп молодежи, в которых раскрывать суть и опасность националистических устремлений их детей. Повысить требовательность к родителям-коммунистам за нравственное поведение и поступки их детей, за идейно-политическое и моральное воздействие на них.

В вузах республики, научно-исследовательских институтах АН БССР крайне важно рассмотреть вопросы отношения к "народному фронту", а также меры воспитательно-профилактического характера, направленные на предупреждение проникновения в студенческую, научную и преподавательскую среды экстремистских элементов. Повысить ответственность преподавателей, коммунистов за состояние воспитательной работы в студенческих коллективах.

Обкомам, горкомам и райкомам партии, Белсоюзпрофу и его подразделениям на местах следует глубже анализировать морально-политическую обстановку в коллективах, вместе с партийными организациями с учетом меняющихся условий разрабатывать и осуществлять эффективные меры влияния на людей. При этом обращать особое внимание на удовлетворение повседневных нужд граждан, внимательно относиться к их обращениям в партийные, советские, профсоюзные и хозяйственные органы по личным вопросам, всячески пересекать попытку бюрократизма и волокиты в работе с людьми.

Редакциям республиканских и местных газет, журналов, телевидения и радио поручено готовить и публиковать материалы, раскрывающие обстановку, складывающуюся в районах Белоруссии, которые граничат с прибалтийскими республиками, выводить на чистую воду равного рода экстремистские выходы и заявления, широко использовать при этом общественное мнение.

В течение ноября-декабря с.г. пересмотреть и внести изменения в составы редакционных коллегий газет и журналов и обеспечить персональную ответственность их редакторов за уровень публикаций. Редакционные коллективы укрепить профессионально подготовленными, политически зрелыми кадрами. С журналистами, допускающими идейно-неправильные взгляды и позиции или сотрудничающими с экстремистскими группировками, проводить соответствующую индивидуальную работу.

Руководителями всех коллективов, где имеется минимальная техника, ввести жесткий контроль за ее использованием, решительно пресекать все попытки к "самиздату".

На базе университетов марксизма-ленинизма, обкомов КПБ организовать учебу партийно-хозяйственного и идеологического актива республики по проблемам развития и совершенствования международных отношений, национального языка, истории и культуры, вести работу по вооружению их глубокими знаниями по этим вопросам, умение претворения демагогам и экстремистам.

Вся идеологическая и организационная работа в трудовых коллективах в нынешней ситуации должна быть направлена, с одной стороны, на дальнейшее повышение трудовой и производственной дисциплины, рост эффективности производства и, с другой стороны, на выработку у наших людей негативного отношения к так называемому оргкомитету за создание "народного фронта", качества убежденных борцов за истинную перестройку, за дальнейшее развитие и совершенствование социализма.

Вер у будучыню Беларусьі, у адраджэнне тваіго народу!
Не дай нікому выраць з цябе гэтую веру, няглядзячы на ўсё што было і будзе. Хмы і так, як быццам уся будучыня і лёс Беларусі залежаў толькі і выключна ад цябе, як быццам толькі ты адказваў за гэта.

Сказ пра Саўку Паўлава і групу хуткага адпору

Ад рэдакцыі: Нягледзячы на перабудову і галоснасць, жыве ў Беларусі традыцыя ананімнай літаратуры. Пасля слаўтай паэмы "Лясая гара" /некалькі выданняў у СМА, ФРГ, ПНР і, урэшце, у 1988 г. у Менску/, з'явілася новая паэма - "Сказ пра Саўку Паўлава...", якую прапануем увазе чытачоў. Гэты сатырычны водгук на эпопею падзеі ў Менску сведчыць аб тым, што дзеянінскія рэакцыі выклікаюць не толькі ненавоі і пратэсты, але і смех. А смех, як вядома, зброя больш надзейная чым паліцэйскія палкі...

Час мяняецца, прыносіць
Змят навін нязвыклых ён:
Дэмакратыя, галоснасць
І "свабодны міграцый".
Нефармальны ўсходні нісунь,
Мітнігунь там і тут,
Дэвізавыя сталіністаў,
Нед начальствам лядзюнь суд.

А ў нашым родным краі
Расстаўляе зноў сіло
Звычайны подлая, старая:
Толькі б ціха ўсё было!
Хоць як быццам бы і ў нас
Перамены робіць час.

У прэм'еры і ў міністры
Касяком палезлі ў ход
Інжынеры, трактарысты -
Мінскай выпечкі народ.
Хто маліся ім лядзю лядзіў
І напіткі падбіраў,
Прм пасадае і акладзе -
Кіраўнік дзяржаўных спраў.

У расчмненым дэверы
Да сяміх таварышоў
І Пячэнінікаў Валера
Ізалятагм прыйшоў.
Пастаноў высокіх хыжу
Ён даўно ўжо каўтаў
І таму міякіх кніжак
Год пятнаццаць не чытаў.

Ды якраз ад перападкі
І ад крыткі і крпін
Адпраўляўся на рэбэлку
Хітравам стары Кузьмін.
І пакінуў ён Валеру
Сметнік значнага памеру.

Нібы мужкі, сметнік гэты
Абсцдаў народ такі:
Кампазітары, паэты,
Рэжысёры, мастакі.

Кожны атосыні там зуруніць,
Ды нічо па ўладзе дупіць.
З гэтай тлуніаю аравай
Не спраўляецца Бяро.
Хто з іх лезы?
Хто з іх правы?
Дзе ў іх штык?
А дзе ядро?..

Ясна, ім ідэйны парак
Падмачнуў заморскі вораг
І смарчкі-інтэлігенты -
Белай гвардыі агенты...
Хоць настрой Валера падаў,
Поўз уніз на тармазах,
Выручаў Савелій Паўлаў -
Прапаганда вечны заг.
Дэлавіты і хмыцкі,
Ён трываў ад прэсы мінь,
Добра ведаў, як прыжучыць,
Прмчаміць, забараніць.
Ён надзейны, як бізмен,
Час ідзе, а ён без змен...

Не хавіючы дэверу,
Ціў парадку ён Валеру:
-Хочаў мець апёнкаў меней -
Кар гарні чужою хменей.
Трэба моцная рука.
Групу хуткага адпору
Згарбузуем прм ЦК.
Каб не мы маэгі ўпраўдлі,

І рабілі паварот -
Нязвычайны, генералы -
Адукаваны народ.
Ледзь заўважым дзе заразу,
Падключаем іх адрозу.
А патнечна Адамовіч,
Мы ў адказ яму - адмовіць,
Хай увадае Алесь!
Як не просім, дык не лезь.
На Вячорку і Вітушку
Хутка знойдзем ім заглунку.
Я ў "Вячорцы" растаўку...
Прмародна "Талаку".

Хоць Пячэнінікаў няёмка
Чуў сябе, ды быў гатоў
Да бліжэйшага знаёмства
Запрасіць "барашчытоў".
Вось яны падпёрлі сценку:
Філімонаў, Дамарад,
Ульяновіч, Ігнаценка -
Дружны, вопитны атрад.
Задаволена і тупа
Інструктаж чакала група.

Змяў Пячэнінікаў:
"Не густа.
Эскадрон былых ваі.
Так з духоўнаю распуштай
Мы не справімся ніяк.
Як гаворыцца, не гейшы,
А старое гуано..."
- Ну, з тронкі... маладзёжных
Не чуць і не відаць?
Зразумеў праманку Саўка:
- Прадугледжана дабаўна.
Мы Станкевіча падключым,
Каб не надта быў калочым.
Хай падкіне нам фактуру
І заавенціць "агентуру".
Тых, што сноўдаюць па скуру,
Асмязлялія не ў меру.
Ёсць, хто "бомбачні" пуляе,-
Боўм, Вігун і Пепеллеў,
Заклікаюць змят гадоў:
"Бі напідэмаў і хыдоў!"
Калі трэба, ёсць дзвескі:
А.Бажко і А.Залескі...
Дасць Маскве і Рмэе фору
Група хуткага адпору...

Стала мотанна Валеру
І падумаў ён: "Адпак
На якую мне халеру
Гэты чортаў кавардак?

Напрасіцца б мне ў адстаўку.
Пенсіённыя дэды
На чале з халезным Саўкам
Завядуць мяне куды?"

Ды назад вяртацца позна:
Абачкае Саўка грэзна:
- Група хуткага адпору
Наша гнуткая апора.
Адбіраем факты ў фонды -
Адбіраем вам спецфонды.
Слава Ёмава ў земце -
Зьон ідзе з усіх бакоў.
Дык яго вы гламазніце
У пахтэкоце, міх радкоў.
А Тарасова і Суку
Патрасіце нібы груку.
Будзе Уласнай контры мала,
Дазваліем біць Пагала...

Група ўзведзіць вочы ў неба,
Кожны чэпа далаю:
- Калі трэба - значыць трэба!
Нам яно не ў перамю.
І дарчы, без прыкукі,
Хоць ён нам ні сват, ні зяць,
Мы гатоы на ларукі
Сёння ж Хданова узняць!..

Адаслаў дэдаў Валера,
Начаслаў пусты прабор:
- А ў іх ёсць якая мера?
Ці не будзе перабор?
Во прасіў ха Сакалаў
Враць у бойку мяня калоў...

Сулакоў Саўка: - Што ты,
Не трывожся ні аб чым.
Гэта ўсё - мае турботы,
Я ўсё ўзвжам і ўлічу.
Змят наперад мне вядома.
Я за гэтулькі гадоў
Перажыў у гэтым доме,
Можа, што перабудоў.
Косткі мне перабіралі,
А цяпер, скажыце, дзе
Левані і лібералы?
Я ж сяджу, як і сядзеў.
Я б і сам янога гада
Кулаком гатоў прыбіць,
Толькі нельга мне - пасада,
А нутро даўно смярбіць.
Пакачаў уволе ў брудзе
Я гербы іх і сшыгі б,
Ну яножо Яфрам асудзіць
Пралетарскі перагіб?..

Ах спалохаўся Валера,
Як влякоча Саўка злом:
"Тата х мы такога звера
Зберагаем пад крылом".
Прыказаў свой позірк колкі
І на выхад выдаў "пас":
- І не страшна анікольнікі,
Калі грывуць у адказ?
Саўка хмыкнуў: "Божа мілы,
Ён хвалюцца ў хурбе".
- За мяне такія сілы,
Што не сніліся табе.
Як дастану з сейфа папкі,
Дык усе падмінуць лапкі.
Што казаў, дзе паміліўся,
З кім якую чарку піў,
Што прадаў і што купіў,-
Нібы ячолы мёд у соты,
Мне нясуць усё сэнсоты.
Будзе трэба, без падтрымкі
Гэта я аддам у друк
І ў Маскве - не без падтрымкі:
Есць стары сябрук - Сяўрук...
Што х, - сказаў Валера - сходу
Я даю на групу згоду...

І пайшла пісаць губерня -
У "Вячорцы" і ў "Звяздзе".
Хоць усіх ад глупотаў верне,
Група дружна рэй ядзе.
Нібы застаўкі сарвала,
Не змаўкаць крумкачы -
Кандыдаты, генералы,
Адстаўныя стукічы.
Заключэнні і прадмовы
Да гісторыі і мовы,
Рэзальцы, апыскі -
Хоць адразу стаў да сценкі.
Падыход амаль што царскі,
Як вучыў Абшчэдарскі.

Не псаваў зусім шэбні,
Пёр у першы радзі
"Палітэчым субіседнік",
Што віцэў на ўсе ладзі.
Пачытаў яго, дык эдуру
Ён захочаў нават хіць:
Падрыўноў агентурай
Навакол усё кішчы.
А народ дурны і сонны
Не даластрыць - справы свае:
Тут нацямны, там масоны,
Родны лад траўчыць па свае.
Публікацыямі Мальдзіс
Падарваў марксісцкі базіс,
А няголены Садоўскі
Адмаўляе ўплыв маскоўскі...

Ды з падтрымкай нешта глуха,
Хоць бы дзе радочкі два.
І нэрэшце зазэрнухай
Абурмілася Масква.
Атрымалася няўпраўка,
Нечакана бліскуў гнеў
І там з інфарктам Саўка
У бальніцу загрымеў.
А за ім нібыта цені,
Зубы сміўся на блгу,
Плітанулі на лясчэнне
Пепеллеў і Бягун...
Скіс разгублена Валера:
"Мне ўсё гэта - цёмны лес,
Лепя бы я дзіліў кватэры,
А не ў гэты нестры лес".
І каб даць якую раду,
Весці справу прамічком,
Да сябе сабраў нараду,
Ляскуў грозна кулачком:
- Воз ідэйны наш нясецца
Ах на злому галавы.
Ты куды глядзіш, Русецкі?
Што ты робіш, Кампазы?
Як няма на месцы Саўкі,
Дык залезлі ўсе пад лаўкі.
Бескантрольна Екель Лёня
Што з трыбуны балабоне!
Клічце сёння х у кантору
Групу хуткага адпору.
Пераглядзець увесь састаў,
Каб ён больш разумені стаў,
Каб удараў найхутэйшым
Прымчаміць хвасты "Тутэйшым"
І разнесці на шматкі
Пачынанні "Талакі".

Скрыгатнулі злосна хорны
Над безлітаснай рукою,
Каб раструшчыць непакорных,
Адабраць у іх спакой.
І пасміліся "крупы"
І з'явілася "мука"
І прысуды піва група
І гары "Талака"...

Далахмі гэта Саўку -
І пайшоў ён на папраўку,
Зноў вярнуўся ў родны строй
Разам з гвардыяй старой.
Зноў драгунец гонар, памяць,
Зноў лупіўся, ганяць, плямні

А няўшлімая хімера
Вшырае пот з ілба:
Дзе тут Саўка?
Дзе Валера?
Дзе тут фарс?
Дзе бараньба?
В-за чаго ўсчалася бура?
Хто паграў на ёй руку?..

Беларуская культура
Плача шчэнька ў кутку...

Вядзьмак Лясгорскі-Менск

"Кожны чацвёрты" і Куропаты

Ад рэдакцыі: Першая публікацыя пра Куропаты /"ЛІМ",
3 УІ 1988/ змабілізавала Саўку Паўлава і яго калег
/гл. напярэдняга тэксту/ да дзеянняў, якія павінны
былі аслабіць уражанне аб злачынствах сталінчымі.
Незвычайна ад ліпеня 1988 г. зноў дзевяці часта па-
чалі з'яўляцца ў газетах артыкулы пра нямецкіх акупан-
таў і беларускіх "саўдзельніках у злачынствах"-
своёасабліва кампазіцыя праўды і хлускі. Маўляў,
глядзіце "экстрэмісты", якія ў вас карані, на якой
глебе вы выраслі... Таму рэдакцыя рашыла надрука-
ваць даклад доктара Ю. Туронка "Кожны чацвёрты" і
Куропаты, прадстаўлены аўтарам 14 снежня 1988 г. у
Варшаўскім клубе БГКТ. Тэкст друкуецца паводле за-
пісу на магнітафонную плёнку.

У снежні 1943 г. выконваючы абавязкі генеральнага камісара
Беларусі СС-групенфюрер Курт фон Гётберг абмясціў стварэнне Бе-
ларускай Цэнтральнай Рады. Наўзабаве пайвілася ў Менску партызан-
ская лістоўка пад загалоўкам "Аб зборніцы здраднікаў і аб тым, што
настаў Гётберг". Лістоўку атрымаў і сам Гётберг, які загадаў яе
перакласці на нямецкую мову і высласць у Берлін. Сёння яна захоў-
ваецца ў многіх архівах свету ў фондах т. зв. Александрыйскіх мі-
крафільмаў /адр: Т-454, ролік 93/.

Зацікаўленне Гётберга лістоўкай выклікала падазненне ў ёй ін-
фармацыя аб тым, што акупанты "забілі, павесілі і спалілі крывымі"
звыш 2 мільёнаў хіхараў Беларусі. Незвычайнасць гэтай інфармацыі
абумовіў не сам факт нацысцкага генацыду /аб якім Гётберг, як
адзік з яго рэжымараў, ведаў нягора за партызанаў/, але ўпершыню
падазненне колькасць знічанага насельніцтва. Паколькі на ўмовах
падзелу партызаны не маглі займацца статыстыкай генацыду, гэтая
інфармацыя разглядалася немцамі як сродак партызанскай прапаган-
ды і вывучалася для выпрацоўкі адпаведных метадаў прапагандысцкага
супроцьдзеяння.

Адзін падазнення ў лістоўым лічба выкарыстоўвалася не толькі для патраб ваеннай прапаганды, але адграла значную ролю і пасля вайны. Усё ж ад часу выдання лістоўкі да канца акупацый заставалася прымаліна нічо мсця месіцаў, таму неўзабаве пасля вайны колькасць ахвяр нацысцкага генацыду ў Беларусі была павялічана яшчэ на 10% да 2,2 мільёна. Менавіта такая лічба была прадастаўлена падчас судовай расправы над гітлераўскімі злачынцамі, якая адбывалася ў студзені 1946 г. перад Ваенным Трыбуналам у Менску. Такім чынам было афіцыйна сцверджана, што апацыты знішчылі 24% даваеннага насельніцтва БССР /9,2 мільёна ў не сучасных граніцах/, інакш кажучы, ахвярай нацысцкага генацыду стаў амаль кожны чацвёрты жыхар Беларусі.

З цягам часу пытаннем колькасці загінуўшых зацікавіліся даследчыкі, аднак іх ацэнкі не пацвердзілі верагоднасці даных партызанскіх штабстаў. Апрацоўваючы ў кнім 40-х гадоў матэрыялы для Вялікай Савецкай Энцыклапедыі, яны пісалі аб вялікіх ваенных страхах насельніцтва Беларусі, аднак не акреслілі іх колькасці, хача даныя аб 2,2 мільёнах загінуўшых даўмо былі апублікаваныя /гл. Большая Сов. Энци. т. IV, Москва 1950, с. 476 і 491/. Не пагаджаўся з партызанскімі данымі і прафесар Якуб Ражу, які ў 1953 г. ацаніў колькасць знішчаных нацыстамі жыхароў Беларусі "на сотні тысяч" /Белорусская ССР. Очерки экономической географии, Минск 1953, с. 89/. Цікава заўважыць, што нават старшыня Савета Міністраў БССР, К. Мазураў, лічыў партызанскую ацэнку значна перабольшанай. Выступаючы ў лютым 1955 г. на сесіі Вярхоўнага Савета БССР, ён акресліў лік знішчанага акупантамі насельніцтва Беларусі на "калі 1,5 мільёна" /"Известия", 10 II 1955/. Урашце справа забылася да таго, што аўтары выдзеныя ў 1958 г. "Гісторыі Беларускай ССР" палічылі за лепшае абійсці маўчаннем гэтае пытанне.

Як бачым, на працягу многіх пасляваенных гадоў, спробы перацэнкі афіцыйных даных і больш рэальнага прадастаўлення колькасці ахвяр былі безвыніковымі. Ігнаравалася нават больш памяркоўная ацэнка Мазурава, які неўзабаве пасля свайго выступлення ў Маскве, стаў першым сакратаром ЦК КПБ. Памяцце "кожнага чацвёртага" стала ўсенародным лозунгам, працягвала функцыянаваць у афіцыйных выступленнях, мастацкай літаратуры і публіцыстыцы, на ім выхоўваліся школьнікі і студэнты, прапагандавалася яно не без поспеху і за граніцай. Гэты прапагандысцкі лозунг з усёй сур'ёзнасцю паўтарае радзё "Свабода", ньюёрскі "Беларус" і іншыя беларускамоўныя часопісы на Захадзе. А некаторыя публіцысты ў мартыралагічным захаленні лёгкай рукой павялічылі памеры генацыду нават да "кожнага трэцяга" /польская "Крытыка", 1988 № 27/.

Усё ж гэтыя поспехі афіцыйнай прапаганды не супакоілі даследчыкаў і не ліквідавалі разнабоя. Трэба было нешта прыдумаць, каб пытанне нацысцкага генацыду на Беларусі выглядала адназначна і не выклікала сумненняў. Відаль, доўга аб гэтым думалі ў кабінетах Беларускай сталіцы і ўрашце ў 1964 г., г. эм. праз дваццаць гадоў пасля вайны, было знойдзена шчаслівае рашэнне. Яго прадастаўленне было даручана Васілю Раманоўскаму, які спрабаваў пагадзіць паклоннікаў дагматыкі з прымірнікамі навукі.

Спасылваючыся на неакреслены канкрэтна архіўныя матэрыялы, Раманоўскі ўпершыню раздзяліў ахвяр генацыду на дзве катэгорыі: мірных жыхароў Беларусі /1409225 чалавек/ і савецкіх ваеннапалон-

ных /810091 чалавек/ - гл. яго "Саўдзельнікі ў злачынствах", Менск 1964, с. 181. Верыфікацыя прадастаўленых Раманоўскім даных аб ваеннапалонных немагчыма, але ў разглядаемым выпадку няма такой неабходнасці, паколькі загінуўшы ваеннапалонныя, як правіла, не былі жыхарамі Беларусі і, хача згінулі на тэрыторыі Беларусі, іх смерць не ўплывала на не дэмаграфічныя страты. З другога боку, ваеннапалонныя беларускія нацыянальнасці летам і восенню 1941 г. адпублікавалі дамоў. Вясной 1942 г. немцы зноў іх паклікалі ў лагеры, чаму аднак, маючы на ўвазе халілім лёс свайх таварышаў, яны не падпарадкаваліся і ўзялі ў лям, сталі партызанамі. Праўда, потым гінулі і яны, але гінулі ўжо са зброяй у руках, а не як мірныя жыхары.

Не парушаючы "неабвержную" лічбу 2,2 мільёна, Раманоўскі задаволіў патрабаванні зацікаўленых органаў, аднак раздзяляючы яе на дзве катэгорыі пацярпелых, парумыў іншую важную догму: 1,4 мільёна знішчаных цывільных жыхароў Беларусі гэта ўжо не 24% не даваеннага насельніцтва, а 15%. Такім чынам абгрунтаваў ён фальшывасць паняцця "кожны чацвёрты". Можна думаць, што гэтага патрабавала справа верагоднасці страт цывільнага насельніцтва ў гады нямецкай акупацыі і ліквідацыі разнастайных спекуляцый вакол данага пытання. На гэта паказвае незвычайна дакладны падлік знішчанага насельніцтва да кожнага чалавеча на ўсіх абласцях Беларусі. Такім дасягненнем статыстыкі не можа пахваліцца ніводная еўрапейская дзяржава.

Аднак, у адрозненне ад ваеннапалонных, можа паспрабаваць правярць верагоднасць прадастаўленых Раманоўскім даных аб колькасці знішчанага нацыстамі цывільнага насельніцтва Беларусі. У першую чаргу адкажам на пытанне, наколькі зменшылася за тры гады акупацыі ўсё не насельніцтва. Вось ха, паводле даных на канец 1944 г. складала яно 6265 тысяч, тады як напярэдадні вайны /чэрвень 1941 г./ - 9200 тысяч /ВелСЗ, т. XIII, с. 57/. Такім чынам за гэты час насельніцтва зменшылася на 2935 тысяч. При тым трэба ўлічыць і тую акалічнасць, што ў другім паўгоддзі 1944 г., ужо при савецкай уладзе, але яшчэ ва ўмовах ваенных дзеянняў, міграцыя цывільнага насельніцтва ў Беларусь і з Беларусі была неамаатлікай і найхутчэй раўнаважылася.

Цяпер паспрабуем разгледзець лёсы 2,9 мільёна жыхароў, якіх не стала на Беларусі ад чэрвеня 1941 да ліпеня 1944 г., паслядоўна абспрабуючыся на савецкую дакументацыю:

Эвакуіраваныя летам 1941 г. у савецкі тыл	- каля 1500 тыс.	1
Мабілізаваныя ў Чырвоную Армію летам 1941 г. - звыш	500 "	2
Ахвяры нацысцкага генацыду	- 1409 "	3
Вывезеныя ў Нямеччыну	- 378 "	4
Мабілізаваныя ў Чырвоную Армію ў ліпені 1944 - звыш	600 "	
Выдзеныя праз "Віцебскія вароты" у савецкі тыл летам 1942 г.	- 35 "	5

Разам - звыш 4422 "

Прадастаўленыя даныя не ахопліваюць усіх страт насельніцтва Беларусі. Трэба таксама ўлічыць званыя забітых летам 1941 г. савецкімі ахоўнікамі ў турмах і падчас эвакуацыі, ахвяры савецкіх

і польскіх партызанаў, тысячы жнакоў і жначак, якія з восні 1944 г. вьехалі на дапаможную ваенную службу ў Ньмеччыну і дзесяткі тысяч людзей, якія падчас наступлення Чырвонай Арміі летам 1944 г. эвакуіраваліся на Захад. Варта ўлічыць і немаўжыныя страты, якія былі нанесены насельніцтву ў ходзе франтавых дзеянняў нямецкіх і савецкіх войск летам 1941 і 1944 гг. і ўрэшце, адмеўны натуральны прырост насельніцтва за час акупацыі. На халь, даступныя крыніцы не выдзяляюць гэтых катэгорыяў страт.

Няцяжка зразумець, што сума ўсіх паводных катэгорыяў стат насельніцтва павінна адпавядаць яго агульнаму змяншэнню. У той жа час, як паказваець толькі што прадстаўленыя даныя, колькасць жыхароў Беларусі эвакуіраваных у савецкі тыл, мабілізаваных у Чырвоную Армію, вывезеных у Ньмеччыну і ахвяр нацсцкага генацыду складае разам звыш 4,4 мільёна, перавышаючы на 50% агульнае змяншэнне насельніцтва /2,9 мільёна/. У зьніку атрымліваецца звычайная недарэчнасць, якая і прымусіла даследчыкаў шукаць фальшывыя элементы гэтай "статыстыкі".

Паколькі даныя аб эвакуіраваных у савецкі тыл, вывезеных у Ньмеччыну і мабілізаваных у Чырвоную Армію абасіраліся на больш верагодныя дакументальныя крыніцы, то такім афіцыйным элементам аказалася колькасць ахвяр нацсцкага генацыду. Таму, невыпадкова, у апошні час была савецкімі спецыялістамі прадстаўлена новая ацэнка ахвяр нацсцкага генацыду - "звыш 750 тысяч", аб чым паведаміла газета "Голас Радзімы" /27 XI 1986/. Можна думаць, што гэтая, зменшаная ацэнка напалавіну ў параўнанні з данымі Рамяноўскага, ацэнка бліжэйшая да сапраўднасці, хаця ўсё нячэ крыху перабольшана.

Перагляд колькасці знічаных нацстамі цывільных жыхароў Беларусі /з 2,2 мільёна да 750 тысяч/ не мяняе элачыннага характару гітлераўскага, паколькі маральна неістотна ці яго ахвярамі была адна тысяча ці сотні тысяч безабаронных, невінаватых людзей. Якая ж тады была прычына перабольшвання савецкімі ўладамі колькасці гэтых ахвяр, прычына фіцшы, якая працягвалася цэлыя дзесяцігоддзі? Сьвіня, калі сталі вядомымі халівацыі сталінскага генацыду, адказ на гэтае пытанне даволі прости. #08 х, паспрабуем яго абгрунтаваць:

Па-першае - згаданая партызанская лістоўка сведчыць, што колькасць знічанага нацстамі насельніцтва была акрэслена лачэ ва ўмовах акупацыі, а гэта азначае, што яна не была рэзультатам падлікаў Надзвычайнай камісіі па расследаванні гітлераўскіх элачынстваў, а ўказанню, якія партызанскія штабкі атрымалі ад сваіх улад, найхутчэй органаў НКВД.

Па-другое - гэтыя ўказанні адносіліся і да Надзвычайнай камісіі, аб чым сведчыць факт, што ў 1946 г. яна мела толькі "ўдэкладніц" раней заплававаную лічбу да 2,2 мільёна, штучна павялічваючы ўжо несумненна вядомую прыблізную фактычную колькасць ахвяр нямецкага генацыду ў Беларусі прыкладна ў 3 разы.

Па-трэцяе - устаноўленая такім чынам лічба павінна была ахапіць ахвяры не толькі гітлераўскага, але і сталінскага генацыду, што сведчыць аб імкненні савецкіх улад перакласці адказнасць за свае элачынствы на нямецкіх акупантаў.

Сімвалам сталінскага генацыду сталі Курapatы, дзе ў 1937 - 1941 гадах загінула ад культаўнавадыстаў звыш 100 тысяч чалавек. Пра гэта свет пачуў толькі ў 1988 г., аднак на Беларусі, дзе такіх Курapatаў было нямада, вядалі аб іх даўно і, па магчымасці, імкнуліся дамаскрываць элачынствам. Такая магчымасць узікла ў час нямецкай акупацыі і меншай тады з'явіліся першыя ацэнкі колькасці ахвяр сталінізму, якія ў агульных рыхах адпавядалі павеннаму панелічэнню савецкімі ўладамі памераў нацсцкіх элачынстваў. Так напр., Аўген Калубовіч, выступавач на другім Усебеларускім кангрэсе ў Менску, колькасць ахвяр сталінізму ацэньваў на 1,8 мільёна /гл. "Другі Усебеларускі Кангрэс, Мюнхен 1994, с. 64/. Усё ж, для заходняга свету гэта была толькі "фальшывая прапаганда" і "антысавецкіна", накіраваная супроць ваеннага саюзніка. Сьвіня ж, гэтая ацэнка пацярджэцца меншым аўтарамі, пры чым некааторыя лічылі не нават занадта памярковай. Так напр. Ёсідзь Ёшкаў гаварыў пра "мільёны безьменных людзей Беларусі... панічаных у гады сталінізму - без віны, без права, без следу ў народнай памяці" /"Літаратура і мастацтва", 28 X 1988/. На нашу думку, ацэнка Ёшківа перабольшана, а звестка пададзёная Калубовічам бліжэйшая да сапраўднасці.

Аднак, на добры лад, сутнасць справы не ў статыстычнай дакладнасці, і нават не ў тым, што на рахунку сталінізму больш знічаных цывільных жыхароў Беларусі, чым на рахунку нацстаў. Разглядваючы гэтае пытанне, А. Варавя выказаў погляд, што "генацыд супраць уласнага народа і гітлераўскі фашызм - з'ява, бадай, аднаго парадку" /"Літ", 10 VI 1988/. З пункту гледжання растапанай абодвума таталітарызмамі агульначалавечай маралі, гэта несумненна так. Усё ж, такое сьварджэнне не амчэрпае справы. "Што такое фізічнае знічэнне чалавекі ў параўнанні з духоўным? - пытае Валліціна Коўтун - Дэйняччя гульні... Вось калі ў народзе, панове, знічаецца дух свабоды, нягда да асветы, калі хітра і настойліва падточваюцца карані айчыны... Вось тады, панове, сапраўды смерці!" /В. Коўтун, Крых міласэрнасці, Менск 1988, с. 95/.

У гэтых адносінах не было аналогіі ў дзеяннях абодвух таталітарызмаў на Беларусі. Праўда, нацсты знічылі сотні тысяч людзей, але адначасова нямецкая адміністрацыя зрабіла нямада і для развіцця нацыянальнай свядомасці беларусаў. Беларуская мова зноў заняла належнае ёй месца ў адміністрацый і іншых сферах грамадскага жыцця. Школы, культурная і выдавецкая дзейнасць мелі выключна беларускі характар, ушаноўвалася нацыянальная сімволіка, а маладое пакаленне ў радах Саюза Беларускай Моладзі вьхоўвалася ў духу павагі і любові да роднага краю, роднай мовы і культуры.

З другога боку, сталінізм зрабіла ўсё магчыме для духоўнай кастрацыі беларускага народу і яго русіфікацыі. Беларуская мова была загнана на першасці грамадскага ўжытку, паслядоўна і настойліва прывічалася да не пагарда, забівалася гістарычная памяць народу і яго нацыянальная свядомасць. Усё гэта атрымала ўмоўную назву лігвіцтву /мовазавойства/, які дапаўняў фізічнае знічэнне /генацыд/ і нёс назву народу тую "сапраўдную смерць", пра якую пісала Коўтун. Такім чынам поўнае параўнанне нашаму і сталінізму немагчымае толькі ў катэгорыі генацыду, без уліку нацыянальнай культуры і свядомасці. Сінтэтычным і сімвалічным паказчыкам у гэтай сферы можа паслужыць той факт, што ў "знічэнай" сталіцы Беларусі ўсе школы былі беларускія, а ў "звышэнай" - расейскія.

Вакршыні масавых нагіл у Курапатах выклікала ў Беларусі значны грамадскі рэзананс. 19 чэрвеня 1988 г. адбыўся шматтысячны мітынг у Курапатах, у верасні ёму створаны Камітэт "58", а 19 кастрычніка рэспубліканскае гісторыка-асветніцкае таварыства "Мартыралог Беларусі". Асноўныя задачы гэтага грамадскага руху сканцэнтраваны на ўстанаўленні колькасці і пайменна ўсіх загінуўшых у час масавых забойстваў і тэрору на тэрыторыі БССР, Віленшчыны, Смаленшчыны і Беластоцшчыны, высвятленні іх арганізатараў і выканаўцаў, вызначэнні месцаў забойства і пахавання ахвяр, а таксама стварэнні мемарыяла памяці і помнікаў нявінна забітым людзям.

Але адначасова актывізаваліся і ахоўнікі таямніцы масавых злачынстваў. Ужо ў чэрвені, неўзабаве пасля вакршыцы курапатацкіх нагіл, з'явіліся спробы дыскредытаваць грамадскі рух, імкненні прыміць рэакцыю грамадства, паменшыць значнасць злачынстваў сталіншчыны. Наглядчы на гэтых намаганні, пакурал слова Курапатаў развілася па Беларусі, Савецкім Саюзе і свеце. На фоне гэтых падзей стварэнне Камітэта "58" і таварыства "Мартыралог Беларусі" выклікала спрод бюракратычнага апарату рэспублікі історычныя спробы супроцьдзейніць. Пад яго дыктоўку 22 кастрычніка пачалася ў Беларусі прасвава кампанія вытрыманая ў "лепых традыцыях" 30-х гадоў. Дзейнасць Камітэта "58" была аб'яўлена правакацыйнай, самазванай, недэмакратычнай і ўвогуле непатрабнай. Было выказана меркаванне, што створаная ўладамі рэспублікі Дзяржаўная камісія, сама, без удзелу грамадскага руху, разбірацца як трэба ў трагічным мінулым.

Такая пазіцыя кансерватыўных сіл на Беларусі мае свае спецыфічныя прычыны. Паслядоўнае вымўленне злачынстваў спрымае б умацаванне і пацвярэнне ўсведамлення таго, што сталінскі генацыд прынішчае не адрозніваўся ад нацысцкага, а ў колькасці вымарэнні нават значна яго перавышаў. Ці можна там - думаць некаторыя - дазволіць на стварэнне велічнага мемарыяльнага комплексу ў Курапатах, аналагічна Хатыні? А калі быць паслядоўным, то трэба ж было б адказаць і на пытанне, якое ставіць мільёны людзей, чаму не судзім аказацца і таў, калі судзілі гестапаўнаў? Няўжо адна куля больш справядлівал ад другой?

Усё ж гэта толькі адна прычына, пры тым не найважнейшая. Як вядома, сталіншчына - гэта не толькі генацыд, але і лінгвіцыд. Таму немыслова, што тмя сілы грамадства, якія асуджаць фізічнае знічэнне народу, адначасова выступаюць і супрці яго духоўнай смерці. Адсюль зразумела, чаму прасвава кампанія абаронцаў антыперабудоўчай Вандзі супраць Камітэта "58" спалучалася з нападамі на актывістаў Беларускага Народнага Фронту, дзеячаў неформальных суполак і арганізатараў "Дзядоў" - спрадвечнага Дня памяці, святкаванне якога 30 кастрычніка ў Менску разганялася сіламі міліцыі.

Аднак, як вядома, паліцэйскія дубінкі і завадзеты - зброя мала надзейная і бесперспектыўная. Таму, апроч гэтых сродкаў, была пунчана ў рух новая порцыя старой палітграматы. 22 кастрычніка і ў наступныя дні ўсе рэспубліканскія і аласныя газеты надрукавалі артыкул "Эвалюцыя палітычнага незехства", у якім ініцыятары і падпісаньня пад ім асобы імкнуліся пераканаць чытачоў, што беларускае адраджэнне ідзіна звязана з нямецкай акупацыяй. А гэта, паходзе іх задумі, палітна кампраметавалі сучасны адраджэнскі рух. Іто ж, можна толькі павінаваць ініцыятараў артыкула з высокім палітычным "зехствам", але і адначасова засумнявацца, ці спасылка на нямец-

кую нацыянальную палітыку ў Беларусі зможа выклікаць **намерактар** рэакцыю. Занадта добра вядомаў сітуацыя роднай мовы і школы ў "аніяволенай" і "вызваленай" сталіншчыне...

А палітычным спекулянтам на ахвярах нацысцкіх злачынстваў вярта, у абліччы Курапатаў, удумачы ў біблейскую мудрасць: "Пакуль вынес траску з вока бліжняга, выні бальку з вока ўласнага".

- 1/ Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, том XII, с. 163
- 2/ Там жа, с. 160
- 3/ В. Раманоўскі, Саўдзельнікі ў злачынствах, Мінск 1964, с. 181
- 4/ Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов, том 3, Минск 1985, с. 479
- 5/ Партизанская барачка белорусского народа ў гады Вялікай Айчымнай вайны, Мінск 1959, с. 310

Іры Туронак

Змятаюць сьляды

У канцы лістага 1988 г. стала вядома, што ў Заходнеберлінскім цэнтры архіўнай дакументацыі знікла 80 тысяч дакументаў перыяду фашысцкай Нямеччыны. Як яны зніклі, невядома. Напярэдняе расьсяледаваньне нічога не дало.

На другі дзень у Ленінградзе ў бібліятэцы Акадэміі Навук СССР, адной з самых багатых у краіне, згарэў газетны фонд. Спалены ўсе газеты перыяду сталінізму - з 20-х, 30-х, 40-х гадоў і Эншыя. Раней такі пахар /спаленне газетнага фонду/ адбыўся ў Кіеве.

У так званы зьстоны перыяд у 70-х гадах была выдадзена інаструцыя бібліятэкарам па ўпарадкаваньні фондаў і зьнічэньні газет. На ўсіх бібліятэках - ад ведамых, рэйных да рэспубліканскіх - адбывалася "чыстка" фондаў. Асабліва пацярпелі газетны і часопісны фонды, тое, што зьяўлялася леталісам часу. Малалісьменныя чыноўнікі, якімі зьмечаны напояны савецкія бібліятэкі, пункалі на макулатуру пад нож нават рэдкія выданьні па гісторыі краіны, дьаранства, літаратуру на замежных мовах /у тым ліку і беларускую, бо яна для іх замежная, асабліва калі на латынш/. Страты велізарныя.

Трэба ўлічыць таксама, што ўсялякія спасылкі, дзе ляхіць пад зямлямі "арыстэванай" літаратура, у тым ліку і рэлігійная, ўвогуле не падпарадкоўваюцца бібліятэкам, а напасрэдна КДБ. У іх свае інаструцыі, паводле якіх яны могуць зьнічыць практычна любое выданьне, пакінуўшы ад яго /да парм/ толькі адзін экзэмпляр. Аўтадафа ў бюракратыі мае не толькі таямнічы, але і дзяржаўна арганізаваны хаптар. Таму не сьпявайцеся выкідаць газеты! Зьбірайце і захоўвайце іх. Гэтым будзе зроблена паслуга для гісторыі. /м/

МАНІФЭСТ РАДЫ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ да 70-х угодкаў абвешчання Незалежнасці Беларусі 25 сакавіка 1918 году

Беларускі Народ!
Суродзчы Беларусі!

Семдзясят гадоў таму, 25 сакавіка 1918 году, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, маючы мандат ад 1872 дэлегатаў Беларускага Народу, палюбленай «прадстаўніцкай рэвалюцыйнай дэмакратыі незалежных меншасцяў», абвясціла Беларусь «у рубіжох рассялення і лічэбнай перавагі Беларускага народу» «незалежнай і волянай дзяржавай».

Траіцця Устаўная Грамата падвернула «усе тые правы і волянасці грамадзян і народаў Беларусі, якія былі абвешчаны Устаўнай Граматай ад 9 сакавіка 1918 году», а гэта: свабоду слова, друку, сходкаў, забастоўак, хатурсаў, роўнае права народаў Беларусі абтумоўную свабоду сумлення, незалежнасць асобы і памешчання ды перадачы зямлі без выкупу тым, што самі на ёй працуюць.

Рада БНР, пратэстуючы сваім Актам Незалежнасці супраць падпісанай большавіцкай Расеяй і кайзераўскай Нямеччынай умовай аб падзеле Беларусі, заклікала, што «траіцця сілу ўсе дзяржаўныя звычкі, якія далі магчымасць чужому ўраду падпісаць і за Беларусь трактат у Берасці, што забавяе насмерць беларускі народ, дзялічы зямлю яго на часткі».

Хоць Расея зь Нямеччынай і вялаў міжсобку, але абедзве яны, кожная дэле і сваёй інтарэсам, вымагілі ворагамі беларускае дзяржаўнасці: Нямеччына забавалася перад Расеяй не прызнаваць ніякіх новых дзяржаўных сфармаванняў на тэрыторыі былое царскае імперыі. Гэтак вось большавіцкая Расея разанала сілаю зброі ўсебеларускі Кангрэс у снежні 1917 году, а кайзераўская Нямеччына паставілася воражы да дзейнасці Народнага Сакратарыяту (ўраду) БНР. Апроч гэтага дух акупацый, траіцця ворагам «незалежнасці Беларусі» сталася Польшча зь ёйным заканамерам да адраўлення «свае» ўсходняе межы з 1772 году.

У віроўным змаганні за сваю дэмакратычную дзяржаву Беларускай Народ хоць і не адраўваў свабоды і незалежнасці, але замасцаў самоў ідуо нацыянальнае дзяржаўнасць, прадманастраў нальжанасць змагацца за ўздыжэнне гэтай ідуі. Ідуо незалежнасці застацца і надалей пучыводнай зоркай для патрыятаў Беларусі. Гэтым ідуомам кіравалася верныя сыны і дачкі Беларусі ў міжваенным часе паабалалі лій падзелу роднага краю, гэты ідуо паказаў шлях да дзяння гадзім Другое сусветнае вайны, ён застаўся і ў паваным парядке нацхільнай крысцяй для новых паклененій патрыятаў як на Беларусі, гэтак і на Чужыне. Ідуо нацхільнай свабоды, дэмакратыі, роўнасці віроўца і сучасных абаронцы беларускасці ў савецкай Беларусі, дзе русыфікацыйная значыдная палітыка паставіла Беларускай Народ перад пагрозам духовага вымараня.

Іюнасць русыфікацыі ў тым, што русыфікацыя служыць расейскаму імперыялізму, расейскай экспансіі ў свеце. Беларусы гавяраць у Афганістане, прадукт сельскае гаспадаркі і прамысловасці Беларусі рассялацца па шырокім свеце, а тычасам жыцарства рэспублікі не забяспечанае гароднінай, будаўнічымі матэрыяламі, лекары і дачытасці — патрыбнымі прапаратамі, хатніа гаспадыні — рачымі штэдзінага ўжытку; беларускія вучоныя змушаны карыстацца застаралай тэхнікай.

Неадмін савецкі эканаміст не даеў ідуо на аснове канкрэтных лікаў матэрыяльную выгаду для Беларусі ад нальжання да СССР. Наадварот, савецкая цэноўра хавае статыстыку, каб на гэтым аідэацым быў факт эксплятацыі ды кошт маскоўскага імперыялізму. Бізупынае паўтарэнне савецкай прапаганды, што ў Беларускаю ССР завозцца зь іных рэспублікаў Саюзу сыравана і дачалі ды што БССР экспартуе свае вырабы ў 90 ці 100 замежных краінаў няможа не даводзіць, бо праўдзіну статыстыку імпарту ў рэспубліку ды экспарту зь яе цэноўра хавае ад народаў.

Беларусы распачавацца за расейкі экспансіўнізм на толькі матэрыяльна, але і духова, сваёй культурай. Праводжаня з Масквы кампанія супраць г. зв. нікапаклонства перад Захадам абярнулася для Беларусі ў ні-

паклонства перад Усходам, якое прышло да таго, што каранныя жыцары краю ходзіць па вуліцах сваёй гарадоў «з гарбамі», адны не ўмеюць, а другія ня могуць свабодна і адкрыта карыстацца сваёй мовай, каб ня быць абінаванымі ў «нацхільнасць». «Сувароннасць» БССР на градбэндзі нат кампэтэнтны рэспубліканскаму міністэрству асветы самому задрывацца падручнікі зь гісторыі Беларусі або распрацоўваць мэтад выкладання роднае мовы ў сваёй школах. Як некалі ў царскіх самнарных настаўнікаў для ўсіх школах рэспублікі падаваўнічы інстытуты і цэлер рыхтоўца толькі парасейску. Русыфікацыйнае выдавецтва, тэатры, сродкі сувязі, сыстэма асветы. Савецкая русыфікацыйна-этнацыйна палітыка на Беларусі куды грунтаўнішая за царскую, бо прыводзіцца яна ў эпоху ўсеагульнае пачыненасці і росту сродкаў масавае сувязі.

Хоць Беларусь уваходзіць у склад Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, членства БССР у ААН служыць на гэтулькі справе прадстаўніцтва рэспублікі на міжнароднай арэне, кожны выкарыстаўваемо беларускае галасу на падаўласку імперскага цэнтру. Дзейнасць дэлегатаў БССР у арганізах ААН, ЮНЕСКО, ЮНЕСКОФ ды іных міжнародных арганізацый абмежаванал біюдэтам і сквананя дырэктывам з Масквы нагэтулькі, што савецкая Беларусь і дасколь у цэлым радзе галінаў навукі і культуры ізаліраванал ад вонкавага свету.

Урад савецкае Беларусі выніўскі нідзольны нальжыа бараніць інтарэсы свае рэспублікі, паставіць супраць русыфікацыйнаму жэстугу на яе. Наадварот, імае якія міністры ды іныя высрокі партыйныя і ўладныя чыноўнікі ператварыліся ў калібранталі, прысьвешчаныя этнацыйна працэсу. Гэтым яны дыскваліфікавалі себе як годдстаўнікі імперскаму Беларускаму Народу, страцілі моральнае права гаварыць ад імянага імя.

Дарога заліцацца Беларусь у складзе маскоўскай імперыі: стхільскі тарс — расхлечванне ды паром г. зв. нацхільнай — каштаваў сотні тыснаў ахварыў людзьмі; кручынска-бражнечка «застой» прывёў да глыбокага крысця беларускай нацхільнай культуры, да значыснае сатку істэрыйных помнікаў краю; гарбачоўска-бражнечка («галоннасць») кадыгавіцца тычасам толькі казматыка, каб прываваць усю тую спустошанасць, да якой даяла Беларусь савецкая нацхільная палітыка.

Рэагуючы на пошасць гэлага змышлення, на зідрамо дэмакратызацыі, узніклася цэлер на самабарону маладое пакленне Беларускаў, якіе стхільным рухам зыду, наўсперан біюратарычным бар'ерам ды іюртнасцяй большай ўрадліваў, німагацца павернуць працэс у адваротны бок — да нацхільнага адраўнення. Ніхай-жа ў гэтым руху маладыя Беларускаў, у іной дэпнэсці для добра роднага краю, як і ў прамы ўсіх нас на карысць Беларуска ідуо наперед ідуо дэмакратычнай і незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі!

Жыве Беларусь!

Жыве ідуо Незалежнасці Беларусі!

Чужына, 25 сакавіка 1988 году.

ПРЭЗЫДЫЮМ РАДЫ
БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ

Польскія ініцыятывы і беларускае пытанне ў ПНР

Після другой сусветнай вайны застаўся ў межах новай Польшчы параўнальна невялікіа колькасць беларусаў — аўтахтонных жыцароў ўсходняй Беласточчыны. На ўмовах новай ўлады яны атрымалі ўсе грамадзянскія правы, акрамя рэальнай магчымасці застацца Беларусамі. У першы пасляваенныя гады польскія камуністы паслядоўна ахцхільвалі эндэцкую нацхільную праграму, аб чым сведчыць ліквідацыя беларускіх школ на Беласточчыне, праект прымусовага выслалення беларусаў на ўсход і г.д. Ацхільным тэзіс аб адна-нацхільнай дэларкацыі «Польшча для палякаў» выключыў магчымасць свабоднага развіцця беларускай мовы і культуры.

Зауважимо, що у той час адносинам державних органам да беларускага пытання супадалі з дзейнасцю польскай апазіцыі і ле узброенага падполля, нягледзячы на тое, што ішла тады паміж імі крываваа барацьба за ўладу. Падполле прымушала беларусаў пакідаць свае родныя мясцовасці, нярэдка стасуючы эсэсаўскія метады. Прыгадаем хача б дзве аэсак Іпакі, Замі і Залемані на Бельчыне, якія ў 1946 годзе былі пахпеленымі атрадамі спалення, а іх насельніцтва, у тым ліку жанчыны і дзеці, забітыя. Значную салідарнасць аказвалі ўладі і апазіцыя таксама ў ліквідацыі беларускіх школ. Зразумела, што ў такіх умовах апазіцыя не выходзіла да беларусаў з ніякай пазітыўнай праграмай. Яе дзейніі выклікалі аспрод нашага насельніцтва толькі страх і нянавіць, што вымўлялася ў дэвелі значнай падтрымкі "народнай" улады, якая прадстаўляла меншае зло.

Разгром падполля ў Польшчы ў канцы 40-х гадоў даўў да амаль поўнай ліквідацыі апазіцыйных групавак. У выніку, цэнтр палітычнай думкі апазіцыі апынуўся на эміграцыі, дзе на працягу дзесяцігоддзю публікаваліся разнастайныя ацэнкі нацыянальнай палітыкі даваеннай Польшчы і апрацаўваліся яе канцэпцыі на будучыню. Усё ж аспрод створанай там немалой літаратуры цяжка ўгледзець канцэпцыі вырашэння беларускага пытання ў ПНР. Справы новай нацыянальнай меншасці не заўважаліся, ці можа, проста ігнараваліся.

Большае зацікаўленне гэтым пытаннем пачалі выказваць крайнія дзеячы апазіцыі ў канцы 70-х гадоў, калі сфарміраваліся ле арганізацыйныя структуры, як Камітэт Абароны Рабочых /КОР/ ці Камфедэрацыя Незалежнай Польшчы /КПН/. Гэтае зацікаўленне было, бадай, заканамерным: па-першае, беларуская нацыянальная меншасць, нягледзячы на асіміляцыйныя працэсы, прадэманстравала сваю хрышчэцкую і па-другое, у цяжкіх умовах за сваю нацыянальную тоесамасць ня мела дзеячаў ВКФТ - хачелі яны гэтага ці не - таксама апынуліся ў становішчы сваеасаблівай апазіцыі да афіцыйнага рэжыму. Такім чынам польская апазіцыя магла спадзявацца на паразуменне і супрацоўніцтва з беларусамі і іншымі нацыянальнымі меншасцямі ў ПНР.

Зразумела, што найбольшую ўвагу беларусаў выклікала пазіцыя незалежнага прафсаюза "Салідарнасць" - магутнай грамадскай сілы, якая ў 1980 г. аб'яднала м. інш. амаль усе апазіцыйныя групы ў Польшчы. Да 1981 г. перш краёвы з'езд "Салідарнасці" прыняў пастанаву "Да братоў беларусаў, літоўцаў і украінцаў у Польшчы", якая дэкларавала грамадзянскія правы "паліякам незалежна ад іх нацыянальнасці". Пастанова падкрэслівала, што з'езд "супраціўляецца ўсякім нацыянальным падзелам" і што "на багачце польскай культуры аскладваецца таксама рэгіянальны асаблінасці". Такім чынам спецыфіка беларусаў трактавалася ў такіх самых катэгорыях як канубаў, мазуроў, гураліў і іншых. Якраз толькі да найны прапанавала эндэцыя. Сёння дзеячы "Салідарнасці" мяркуюць, што такая фармулёўка была памылкай, тэхнічным недагляддам з боку ўдзельнікаў з'езду з увагі на пендурую там нервовую атмасферу. Усё ж заўважым, што на з'ездзе "Салідарнасці" было ямаг выдатных крыстаў, здольных належна адрэдагань згаданую пастанову.

Аднак, нягледзячы на такую ці іншую ацэнку гэтай пастанавы, маем абгрунтаваную падставу меркаваць, што ў канкрэтных умовах польска-беларускага этнічнага пагранічча не было тады магчымасці супрацоўніцтва з апазіцыяй. Прыгадаем два красамоўныя факты. Першы: у 1981 г. галоўны рэдактар беластоцкага бюлетэня "Салідарнасць"

які прапанавалі выдаць некалькі дзесяткаў экзэмпляраў гэтага часопіса на беларускай мове, быў даслоўна закрычаны сваімі супрацоўнікамі. І другі факт: беластоцкае праўленне Незалежнага Студэнцкага Саюза /НЗС/ прагнала "як сабак" /акрэсленне ўдзельніка делегацыі/ прадстаўнікоў беларускіх студэнтаў, якія працягнулі руку да супрацоўніцтва. Факт, што ў Варшаве НЗС прыхільна адносіўся да пастулатаў беларускіх студэнтаў меў зусім невялікае значэнне: у Варшаве зучыліся дзесяткі, а ў Беластоку - сотні.

У 1982-1988 гг., пасля рэспуску "Салідарнасці", розныя апазіцыйныя групы ў Польшчы шырока разгарнулі нелегальную, ці можа доля, неформальную выдавецкую дзейнасць. Выдаваліся спецыяльнымі часопісам, а нават кніжкі, прысвечаныя справам нацыянальных меншасцей, у тым ліку і беларускай. З часам, усё большае зацікаўленне гэтымі пытанямі выказвалі польскі "легальны" друк, м. інш. каталіцкія газеты і часопісы. У пераважнай меры была гэта т. зв. разліковаа літаратура, на падставе якой аскладваецца агульнае ўраханне, як мала паліякі ведаюць пра беларусаў, якія хмяуць у польскай дзяржаве. Гэтыя іх веды абаярыўца пера за ўсё на публікацыі "Нічы" і Беларускага Незалежнага Выдавецтва, а таксама на выпадковыя і несостыматызаваныя выказванні прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі і беластоцкіх паліякаў, якія ўжо стварылі значную міфалогію аб беларусах Беластоцчыны.

Да гэтай "разліковаа" літаратуры спадзяемся вярнуцца пры лешай нагодзе, а пакуль што, абмяжумся праграмнымі выказваннямі. Аспрод іх на асабліваю ўвагу заслужоўвае кніжка Казімежа Падляскага "Беларусы, літоўцы, украінцы", якая выдавалася некалькі разоў у Польшчы /неформальна/ і ў 1985 г. у Лондане /друкам/. Падляскі, які прадстаўляе ліберальныя кругі польскага каталіцызму, зрабіў карэктны агляд польска-беларускіх адносін, у якім абадва бакі надзяліў віной за ўзаемныя канфлікты. Ён халіўся над дурыотай даваеннай польскай палітыкі ў адносинах да беларусаў, якая пазбавіла Польшчу ўплываў у гэтай частцы Еўропы. "Мы, як народ, былі на заходніх землях Беларусі ніякамі сітуацыямі, як ніколі дагэтуль і як ніколі пазней - нісаў Падляскі. І нічога добрага для іншых мы там не зрабілі /.../ Ёму хача, што пад адной страхой ІІ Рэчышаспалітай паўстане беларускі П'емонт - цэнтр аўтогэнтнай і незалежнай культуры, якіякія акола нацыянальных дзеячаў у галіне асветы, гаспадарыкі, самаўраду і палітыкі, аручная процівага фікцыі ВССР, выклік сталінскай нацыянальнай палітыцы. Мы змарнавалі гэты ханц. Сёння за ўсё алоны".

Аб сучасных пытаннях беларускай нацыянальнай меншасці Падляскі піна: "Маем інацыянальны антаганізм у поўнасці, хача толькі на кахальным. Ён надзягнуты надронна: мае ўжо незалежныя платформы - палітычную, культурную і эканамічную, у якіх нярэдка выступаюць супрацьныя справы і кар'ярм канкрэтных людзей, царкваў, аэсак". Прадстаўлення аўтарам прычыны канфліктаў лішмаг адрозніваюцца ад іх агульнай польскай інтэрпретацыі, аднак ён выказвае гатоўнасць да дыялогу і супрацоўніцтва без папярэдняга акрэслення ідэйных пазіцыі.

У апошнія гады ў адносинах польскай апазіцыі да беларусаў і іншых меншасцей выявіліся новыя акацыты. ІБ XII 1984 г. чатыры групыкі: арганізацыя "Свабода-Справадлівасць-Незалежнасць", палітычны рух "Вызваленне", Ліберальна-дэмакратычная партыя "Незалежнасць" і палі

тычна група "Воля" выдалі адоўгу "Да братоў украінцаў, беларусаў і літоўцаў", у якой прадставілі прадстаўнікам незалежных грамадскіх і палітычных цэнтраў гэтых народаў падпісаную супольную дэкларацыю аб неперарывнасці існуючых дзяржаўных граніц. Аўтары адоўга заявілі, што хцяг гэтыя граніцы не задаваліся палікаў, тэ аднак у імя супрашаўніцтва, яны не хацелі б імкнуцца да "справядлівасці" шляхам новых крмудаў. Затое нацыянальнымі меншасці абаранілі граніцы, г. зн. беларусы ў ПНР і палікі ў СССР, павінны карыстацца ўсімі свабодамі, якія ім даваліся б захаваць нацыянальную тэрасасці і развіваць родную культуру /"Воляты Дольнесліўскі", студзень 1986 г./ . Нам невядома, якое значэнне ў структуры польскай апазіцыі маюць згаданыя чатыры групы; ва ўсякім выпадку, пасля падпісання адоўга, здаецца, ніякой ініцыятыў у гэтай справе ім больш не выказвалі.

Цалкам іншую палітычную канцэпцыю сфармулявалі дзеячы неакрасленай групы, якія гуртуюцца "закол часопіса "Самостановене". Яны дэкларуюць прызнанне польскага эмігранцкага ўрада ў Лондане за адзінае легальнае нацыянальнае прадстаўніцтва. Паслядоўна, адзін з аўтараў гэтай групы, Калікст Марцінкоўскі, зрабіў вывад і аб легалізме польскай раіцы на ўсходзе, у тым ліку і ў вышэйшай граніцы. Ён заклікаў польскі эмігранцкі ўрад прызнаць прадстаўніцтвам беларускага і ўкраінскага народаў усе незалежныя арганізацыі, якія дзейнічаюць у "мехах II Рэчыспалітай" /г. зн. у заходніх раёнах СССР і УССР - ред./ гэты аўтар прапанавалі прызнаць іх як прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей "Красаў". У будучыні, паводле аўтара, магчымыя два варыянты: федэрацыя "Красаў" з Польшчай, або іх далучэнне да незалежных дзяржаў Беларусі і Украіны /"Самостановене", 1985 № 2/. Аднак, хто будзе раўнаць аб іх такім ці іншым лёсе, аўтар не піша.

Чарговая канцэпцыя гэта пагадненне польскай апазіцыі з Расіяй. Стэфан Кісільскі прадбачыў нават магчымасць такога пагаднення з рускімі бальшавікамі. Паводле яго, існуючы ў Еўропе палітычны парадок не зменіцца ў бліжэйшай будучыні, таму некамуністычнымі цэнтрамі ў Польшчы павінны змагацца пагаднення з кіраўнікамі СССР. Узвешч за свабоду ўнутранага развіцця Польшчы, апазіцыя павінна прапанавалі гарантыі захавання структуры Варшаўскага дагавору /"Культура", 1984, № 1-2/. Такая ідэя прадстаўлялася таксама ў брашуры "Намік Польшчы нашых хаданіў і Польшчы нашых магчымасцей" /Вянь 1983/, у якой ўсё ж прапанавалася пагадненне не з савецкімі правадзірамі, а з некамуністычнай Расіяй. З свайго боку заўважым, што для беларускай справы не мае істотнага значэння ці палікі змогуць паразумецца з савецкімі ці несаветскімі рускімі. Аўтар брашуры "Намік Польшчы..." адкрыта гаворыць: "Мы павінны адкінуць план расчлэнення Расіі на нацыянальныя дзяржавы". Згодна з гэтым, беларуская справа - гэта ўнутраная справа Расіі, а лёс славянскіх меншасцей ў ПНР - гэта ўнутраная справа Польшчы.

Кожны варыянт польскай палітыкі ў адносінах да беларусаў абумоўлены сучасным геапалітычным становішчам Польшчы. Правільна заўважыў Аляксандр Дзіч, што Беларусь з Польшчай злучае сёння няшмат, так мала як ніколі дагэтуль. Польшча, што магло б здацца, не дзеліць супольнага лёсу з Беларуссю, Літвой ці Украінай, але з Чэхаславакіяй, Балгарыяй, Венгрыяй /"Альтэрнатыва", 1988 № 3/

Урэшце, цалкам нова падыход да беларускага пытання выказалі апазіцыйныя дзеячы згуртаваныя закол выдавецтва "Пхэдэвіт", якое ў 1986 г. выпусціла асобную кніжку прысвечаную гэтай пытанню - "Аргументы да польска-беларускага дыялога". У прадмове да гэтага зборніка, апрацаванага - што варта падкрэсліць - у супрашаўніцтва з беларускімі аўтарамі, рэдактары заўважылі: "Можа, бадай, нене задумоўвацца над польскім інтарэсам у беларускай справе. Ён відавочны нават тады, калі б гэтая справа ніколі не выявілася інакш, як рэгіянальная спецыфіка найбліжэйшага на ўсход ад Варшавы аб'яву СССР; польскі інтарэс адразу становіцца сур'ёзным бізнесам, калі б на Беларусі расціў аўтэнтычны нацыянальны рух, які тожыў бы сярод паслехаў, ці нават сярод параконняў. Аб ідэальным, з нашага пункту гледжання, выпадку, г. зн. аб незалежнай Беларусі, увогуле гаворыць не даводзіцца, таму, што такая магчымасць знадта прыгожая, каб хутка стала рэальнай. Звернем толькі ўвагу на асноўнае супадзенне інтарэсаў: для нас карысны які-небудзь стан беларускай справы, акрамя не ўпадку; чым лепш з гэтай справай, тым лепш для нас" /"Аргументы...", с. 8/.

На фоне ранейшых выказванняў апазіцыі, голас рэдактараў "Аргументаў..." не толькі найбольш прыхільным беларускай справе, але - што важнейшае - найбольш перакінаўчы, паколькі ён грунтуецца не на такіх ці іншых эмоцыях, а на разуменні інтарэсу, які, як правіла, мае рэальнае значэнне ў міжнацыянальных суадносінах. Спадзяемся, што гэтае істотнае пытанне заслугоўвае падглыбленага аналізу як з польскага, так і з беларускага боку і будзе неаднаразова разглядацца на старонках КАНТРАКТУ. Сёння ж, згодна з тэмай нашых разважанняў, абмяжумся да параўнальна невялікага ўчастка гэтага пытання, г. зн. да адносін да беларускай нацыянальнай меншасці ў ПНР.

На халь, у гэтай канкрэтнай справе рэдактары "Аргументаў..." паўстрымаліся з выяўленнем адназначнага погляду, замест якога прадставілі на разгляд чытачоў наступную дилему: "ці пасіўна талераваць існаванне сярод нас беларускай меншасці, з такім разлікам, што яна паступова знікне, а разам з ёй і лакальная пагроза, якую стварае гэтая меншасць, ці ўсё ж дзейнічаць у напрамку змяншэння гэтай пагрозы, падтрымоўваючы ў меру магчымасці беларускі нацыянальны патэнцыял у Польшчы, аднак рэзюкуючы, што гэты патэнцыял павярнецца супраць нас?" /"Аргументы...", с. 10/.

Першы сямтат "Аргументаў...", у якім была прадстаўлена гэтая істотная дилема, з'явіўся летам 1986 г., аднак не працягу больш як двух гадоў ніхто не выказаўся ў гэтай справе. Маўчалі дзеячы польскай апазіцыі, прадстаўнікі беларускай меншасці і дзяржаўных улад. Толькі час ад часу, галоўным чынам на старонках варшаўскай "Палітыкі" з'яўляліся артыкулы прафесара В.Тамашэўскага, які паслядоўна выказаўся за пазітыўную палітыку ў адносінах да нацыянальных меншасцей, а ў іх ліку і да беларускай. Але, як вядома, прафесар Тамашэўскі не апазіцыя, не ўлада і не меншасць, да таго гэтым пытаннем ён заняўся змат раней чым выдаўшым "Аргументаў...".

Толькі восенню 1988 г. пачаліся выказванні і то з усіх бакоў. На пачатку кастрычніка група беларускіх, літоўскіх і ўкраінскіх інтэлектуалістаў апрацавала пакет пастулатаў для абмерка-

вання падчас спадзяванай сустрэчы прадстаўнікоў улад і апазіцыі пры "Круглым stole", якія 30 X 1988 г. надрукаваў "Тыгоднік Певэ-эксім". Амаль адначасова - 23 кастрычніка - выступачы на XI-тым з'ездзе БКП у Беластоку, прадстаўнік ЦК ПАРП Аляксандр Балляхоўскі заявіў, што саюзнікам беларускай нацыянальнай меншасці і гарантам вырашэння не патрэб і аспірацый з'яўляюцца якраз ПАРП і дзяржаўныя органы ПНР /"Ніва", 27 XI 1988/. Як на іронію, гэты гаранты пацярпеліся далейшым, і то даволі значным, змяншэннем у 1988/89 г. абсягу навучання беларускай мовы ў пачатковых школах Беластоцчыны... Незвычайна ўдзелнік з'езду Сёдар Галёнка назваў уяўную свабоду беларусаў у развіцці сваіх нацыянальных памкненняў звычайнымі міфам і, патрабуючы крыдчыных забеспячэнняў у гэтай справе, прадставіў пастулат аўтанамізацыі беларускай меншасці ў Польшчы /"Ніва", II XII 1988/.

Пакуль "Ніва" надрукавала з'ездзвыя матэрыялы, адбыліся чарговыя падзеі. 8 лістапада кіруючы орган "Салідарнасці" адобрыў пастулаты трох нацыянальных меншасцей, прымаў іх як частку сваёй праграмы дэмакратызацыі і вырашыў іх прадставіць падчас спадзяваных перагавораў з уладамі. Аб гэтым паведаміў польскі незалежны друк і заходнія радыёстанцыі. Урэшце, II лістапада менская "Літаратура і мастацтва" апублікавала артыкул Барыса Сачанкі "На зямлі Беластоцкай", у якім было выказана меркаванне, што ўсе праблемы беларускай меншасці можна вырашыць шляхам характэрна польска-савецкай граніцы, інакш кажучы, шляхам далучэння этнічна беларускага усходняга Беластоцчыны да БССР, згодна з прынцыпам: адзін народ - адна дзяржава.

Гакім чынам беларускае пытанне ў Польшчы, якое лачы нядаўна было амальнае заўважалым, атрымала своеасабліваю "галаснасць". Вядома, найбольшае ўражанне выклікала безспрэчдытная публікацыя Сачанкі, пасля якой генеральнае консульства ПНР у Менску выказала Уладам БССР пратэст - маўляў, непаздзельным пазімам быць польскі народ, а беларускі... можна рэзаць на частачкі, як у сўйнай славы Рызе. Праўда, пад націскам дыпламатаў і Віктара Рудчыка з беластоцкай "Нівы" рэдакцыя "Літаратуры і мастацтва" тактоўна заклала, што выказанне Сачанкі аб магчымасці пераносу граніцы гэта яго "прыватнае меркаванне" /"ЛІМ", 16 XII 1988/, аднак, як кажучы, "напісанае застаецца" і навярае дыяпазон магчымасцей вырашэння беларускага пытання ў ПНР.

Ням невядома, ці погляд Сачанкі аб пераносе дзяржаўнай граніцы быў толькі яго "прыватным меркаваннем", ці быў імпіраваным зацікаўленымі органамі БССР з мэтай супроцьдзеяння развіццю канструктыўных польска-беларускіх сувязей. Затое механ не сумнявацца, што пад уплывам гэтага зменнага фактара ўрэшце некадзёр палкаў да беларускай нацыянальнай меншасці ў ПНР, а візія "нацыянальнай пагрозы" - няважна, рэальнай ці ўяўнай - будзе садзейнічаць збліжэнню ітарэсаў апазіцыі і ўлад.

Віктар Марэз

Замест агляду друку

Істотным чынам прысвечаная беларускай тэматыцы польская публіцыстыка ў шматтыражным друку зведзіла на практыцы да абміржвання кніжкі Сакрата Яновіча "Беларусь, Беларусь". Частым інтэрв'ю або, звычайна, выступленні самога аўтара, які, пры тым, шмат ездзіць па Польшчы, на запрашэнні перы за ўсё ўніверсітэцкіх цэнтраў. Пішуць пра яго і яго літаральна ўсё - ад самага аўтарытэтычнага тыднёвіка ў Польшчы, "Палітыка", варшаўскай і парыхскай "Культура", па зусім правінцыяльныя, напр. "Вармін і Мазуры". Разгаванне вельмі амплітуднае, крайняе: напады каталіцкай "Вензі" і дыфранды /амаль/ "Кур'ера Падляскага", які, дарчы, скажыцца перадрукоўвае потым усякія "апількі" у бок беларусаў.

Такі стан збольшага за апошні год-два, калі не лічыць навуковых і паўнавуковых органаў, якія нас - у дадзеным выпадку - меней цікавяць як з'явы з мінімальнымі ўплывамі на грамадскую думку. Час ад часу бяра свой голас нахонт Беларусі і неафіцыйным друк, што існуе за ўмовах падполля або паўпадполля /напрыклад, "Крытыка" ужо падае адрас сваёй рэдакцыі і ейны састаў/. Аднак абсяг гэтых выданняў ніхка параўноўваць нават са спецыялістычнымі або акадэмічнымі. Як хартуець - чытачы "Крытыкі" змясціліся б у адным аўтобусе... Легальнае заўсёды папулярнейшае за нелегальнае.

З'яўляюцца публіцыстыкі без сувязі з шумам вакол Яновічавага адкрыцця палкаў Беларусі. Праўда, рэдкі і паважлівыя, неглыбокія. Трохі апазіцыйныя, трохі нятаткавыя. І хоць смелым было б пералічваць тую журналістыку драбноту, аднак варта - менавіта - выходзіць з не як перспектыўнай прынам наратаням стабільнай цінавосці да беларускага народа, яго культуры і гісторыі, палітыкі і актуальнага лёсу. Кідаюцца ў вочы поўнае неразуменне нас і нашых сітуацыя.

Польскія аўтары дапускаюць з гэтым сваім пісьменстве - перажна - памылку аналогіі. Будучы традыцыйна лепей азнаёмымі з Літоўскай ССР, ім не прыходзіць у галаву тое, што Беларуская ССР фігуруе хутчэй за ўсё па палітычнай інерцыі, пераўтварыўшыся ў сапраўдныяці ў правінцыя Расіі. Карыстаючыся вядомай іроніяй Расула Гамзатава, гэта нарыхтоўчая кантора Масквы. Фактычна каленілаўнае ўтварэнне. Жыўучаю ў сям-так нарымаўнай дзяржаве варшавяніку і не сніцца, што можа быць нацыянальнае рэспубліка, у якой прападае каронная нацыянальнасць, вырадзіўшыся ў сваёй большасці ў рэгіянальнае і геаграфічнае паніцце, тылу: ім - сібіракі, ім - кубанцы і г.д. Беларускі культурны працэс рэдукавалі да нейкага акаварыума дзеля паказу зааологам, ці бо фальклорнага відовішча, на якім буніць люд і на якое прыходзіць турысты. Настаўнікі - беларусісты ў школах толькі ініцыянтальна дзець рады натуральным чынам размаўляць на роднай янч ім мове і менш волю прапагандаваць яе. Самая адміністрацыя спрыяе гэтаму, вызначыўшы большую плату якраз выкладчыкам рускай "словеснасці". Хто ж пры здарэньні розуме можа ўявіць такое, скажам, у Польшчы? Варшава, у якой не чулася б польскай мовы на тратуарах і за ўстановах?! І дыскрымінацыя паланістаў!

Цяпер афіцыйна вядома, што беларускай асветы няма, спляхмілі, па-праўдзе кажучы. Кадрм прадметнікаў вихоўваюць па-руску і ў

расійскім духу. Уключна з факультэтамі беларускай філалогіі, на якіх, здаралася, самую граматыку вывучалі на "абсалютным". Мова беларусаў не ёсць абавязковай, дзяржаўнай у БССР. Не патрабуе ведаць яе і на ўступных экзаменах. Непатрабна і на рабоце. Абсалютна нідзе, акрамя тысячнай хменькі недарэзанай інтэлігенцыі, на якую сабак ведаць, не могуць ў наш час саслаць у Вяркуту або на Каліму. Гэта відаць і па тыражах газетаў ды іх моўнай структуры. Ёсць райкі, у якіх даслоўна тры-пяць чалавекаў вылісваюць беларускамоўныя, і хоць савецкія, усё роўна публічная думка ахрышчае іх "антисавецчыкамі". Вось да чаго дакапіліся: у сучасны момант улады нават - пакуль эпизадычна - падтрымліваюць адраджэнне і па-шырокае беларускага, але сам народ, масы ўжо супраціўляюцца гэтаму. Азацна па-беларуску на вуліцы раўназначнае з прыкрай сенсацыяй і грамадскім самагубствам.

Калі гэта¹ даходзіць да паллякаў, дык яны, звычайна не вераць. Як гэта так: беларусы ненавідзяць беларускае, высякаюць пад корані? Магчымы такі народ, які б не хапеў жмц? Нягледзячы на шок, у якім польскі чытач знаёміцца з перакладзеным ды змешчаным на шмат-якіх старонках матэрыялам "Куралаты - дарэга смерці", не ксміць, што ад духа Беларусі ў СССР засталіся адны асколкі, рэшткі, у лічбавых велічынях на некалькі крытаніцкіх мяшчынаў - "варонак". Трэба цуду, каб адбудавалі з гэтых руінаў! Трэба самастойнасці, суверэнітэту.

Яны, паллякі, усё адрадуць свае публікацыі беларусам, думаючы, што гэта народ мы. А мы ўжо не народ, мы - усюды нацыянальна меншасць, ад Смаленска па Беласток. Не адрадуваючы рускага маўлення ад беларускага, ім адвешча па наіўнасці, што Мінск гудзіць беларуччынаю, і што Гродна беларучызавалі. І што, наогул, мы проста сталі, нарэшце пазбыўшыся прыгэргбленасці, псіхалогіі раба, парабка. І вольна працуем, бо толькі тады праца ёсць працаю, а развіццё - не фікцыя.

Нас заталілі настолькі, што мы цяпер не ў сілах пакармацца на ўзвесь рэгулятар "перестройкой", прыкладам як літоўцы або эстонцы. Паводзім сябе, бы пакінуліся вязень, якому раптам адчынілі турму і сказалі: выходзь! А ён не шміль, чаго гэта ад яго існаў хочунь...

Вось чаго не растлумачыць нам паллякам: беларусы сталі чужынамі ў Беларусі сваёй. Чалавек беларускай культуры - гэта экзатыка, паллякамі паказваюць на яго родныя землякі. Каму ж хапае маральнай мацаты ўтрымань у становішчы, так сказаць, індзейца або негра сярод белых расістаў!? Усёго некаторым, найболей інтэлектуальным і з характарам. А колькі такіх? Адсюль і элітарнасць беларускага руху, адоўжнасць народнай базы ў яго, хоць і ўзнік ён у гістарычную даўніну як праява эмансцыпацыі бедных ды паніжаных. Паміма і таго, што Савецкая Беларусь у сваіх пачатках была без ліня беларускай. На відавочку дваццатага стагоддзя задумлі нашым, і мала хто пра гэта ведае ў свеце. Як і мы самі чуць не чулі пра іншыя трагедыі, што адбыліся зусім нядаўна /хача б пра геніяў у Кампучы/.

Ці праб'яцца беларусы да сваёго праз устанаву імгду імперскай інтэграцыі? Самі - не! Але, някай парадзею яна ў суседстве, вятры пачнуць вывейваць яе і з Беларусі. Беларускае нацыя ніколі не была моцнай сама сабою. Падзялі іншым, падала і яна. Цяпер жа ўстаць --

- устане і яна. Як заўсёды апошняй. Аднак жа іх доўга можна дзяць, калі ўсе наўмоля ходзіць і нішто не сядзіць табе на спіне ды не тшыцца шлёбе тэарам у гразь, быццам у кульніцкай бойцы! Насмерць успалоханым часам доўга, надта доўга баліцца, і гэтак жа доўга вяртацца да ўласнае чалавечнасці. Як вузенькая крміцца шырокае ракі. /аа/

Змест

Ад рэдакцыі	1
Голас народнага сумлення	2
Інфармацыйнае паведамленне БНФ	7
Кандыдатура і яе прычыны	8
Відэамак Лысагорскі-меншы, Сказ пра Саўку Паўлава і групу хуткага адлору	14
В. Туронак, "Кожны чашыёрты" і Куралаты	17
/а/, Замытаны сьляды	23
Маміцэст Рады БНР	24
В. Мароз, Польская апазіцыя і беларускае пытанне ў ПНР ...	25
/аа/, Замест агляду друку	31

Апрацоўка выдання закончана ў снежні 1988 г.

Неаднароднасць праявілі з'яўляюцца вынікам пахаданняў паводных аўтараў або выдаўцоў. Гэтую істотную справу рэдакцыя лічыць адкрытай - пахаданнем выказанні і прапановы.

Перадрук дазваляецца толькі са спасылкай на крыніцу.